

SOK

MAART 2023

mededelingen

79

EEN UITGAVE VAN STUDIEGROEP ONDERAARDSE KALKSTEENGROEVEN

- 2 **De afdaling in een waterput in de Kerkstraat te Zichen –**
Kevin Amendt
- 10 **Witter / Witten steijn uit Canreberghe ANNO 1418 –**
Hans Ogg, Rob Habets & Carlo Sijben
- 20 **Een hernieuwde kijk op Cousin –** *Patrick Semmeling*
- 28 **“ ’t Waore die van Sloeze!!!” Diefstal van een flinke partij
mergelblokken –** *J. Knubben*
- 36 **Een Brandenburgse soldaat in de Jezuïetenberg –**
Guido Thijs
- 40 **De Dikke Jan is een werkman à la bonheure –** *Ton Breuls*

De afdaling in een waterput in de Kerkstraat te Zichen

KEVIN AMENDT, BLOEMENWEG 92, 6221 TW MAASTRICHT

◀ *AFBEELDING 1: De ronde kijkopening boven de waterput in de tegenwoordige hal van de woning, met ijzeren profiel ten behoeve van de afdaling. Achter de deur is het toilet, waarvan de afvoer vroeger aangesloten was op de waterput.*

De omgeving van de Kerkstraat in Zichen (gemeente Riemst) is rijk aan ondergrondse mergelgroeven. De mergelgroeven liggen grotendeels onder het dorp. De Pitjesberg en Groeve Onder de Lindestraat hebben de grootste oppervlakte. Het zijn gangenstelsels samengesteld uit meerdere losstaande mergelgroeven. Iedere groeve had van oorsprong zijn eigen toegang en de gangen zijn tijdens de ontginning met elkaar verbonden geraakt. Daarnaast zijn er in de directe omgeving iets meer dan tien groeven bekend die betrekkelijk klein zijn in omvang, in de meeste gevallen met één toegang gelegen op privé eigendom.

Naast de bekende mergelgroeven zijn er in Zichen een aantal locaties waar een ondergrondse mergelgroeven wordt vermoed. Wanneer in het verleden alle toegangen van een groeve zijn dichtgemaakt kan het bestaan van een groeve langzaam maar zeker uit het collectieve geheugen verdwijnen. Voor de gemeente Riemst is het opsporen of uitsluiten van onbekende ondergrondse gangen vooral van belang vanwege de openbare veiligheid, maar ook uit historisch oogpunt en voor het beheer van erfgoed. Een van de locaties waar in dit kader aandacht aan is besteed is een woning met waterput in de Kerkstraat in Zichen.

Aanleiding

In het jaar 2016 benaderen de bewoners van het adres Kerkstraat 75 de dienst Groeven van de gemeente Riemst met een aantal vragen over een waterput in hun woning. De belangrijkste vraag is of de mogelijkheid bestaat dat de waterput in het verleden tevens dienst heeft gedaan als schacht van een ondergrondse mergelgroeve. Er is niets bekend over het bestaan van een ondergrondse groeve op deze locatie. In inventarisaties van mergelgroeven (Breuls & Huls, 1991; Breuls & Huls, 1992) wordt het adres Kerkstraat 75 niet genoemd, ook niet als vermoedelijke groeve-

locatie. Er wordt besloten de situatie ter plaatse te onderzoeken. Mike Lahaye (coördinator groeven en veiligheid van de gemeente Riemst) doet beroep op de groeievrijwilligers van de gemeente voor ondersteuning. De aandacht gaat uit naar de waterput en de kelder. De waterput, omdat dit tevens een schacht kan zijn. De kelder, om aanwijzingen te zoeken die duiden op de aanwezigheid van een graet.

De waterput ligt overigens buiten het gebied met een hoge groevedichtheid, namelijk circa 100 meter zuidelijker. In de directe omgeving zijn wel twee kleine groeven bekend. Kuil Bessems aan de overkant van de straat, bestaat uit slechts drie korte gangen (Breuls & Huls, 1991, p. 23). Vlak voor het afronden van dit artikel werden naast Kerkstraat 75 twee woningen aan de Wonckerweg afgebroken, waarbij een tot nu toe onbekende graet werd aangegraven. De dienst Groeven van de gemeente Riemst heeft met de vzw Hulpdienst Groeven de locatie onderzocht en de graet geeft toegang tot twee korte gangen met in de hoek een met grond gevulde schacht. De gangen zijn gevuld met ingespoelde modder, waardoor er slechts circa 50 cm ganghoogte overblijft. Deze vondst zal in een latere publicatie zijn welverdiende aandacht krijgen.

Schacht, graet en kuil

In het Luiks-Limburgse groevengebied is het meest gebruikelijk dat de ingangen van de mergelgroeven zich bevinden in de helling van een dal, op de plaats waar de laag kalksteen die geschikt wordt geacht om te gebruiken als bouwsteen aan de oppervlakte aanwezig is. Bij het aanzetten van de eerste gang ontstaat de ingang en kan in principe direct worden gestart met de ontginning van mergelblokken. Ligt de bruikbare kalksteen niet aan de oppervlakte, dan kan de bruikbare laag kalksteen worden bereikt door de aanleg van een tunnel (horizontaal of diagonaal) of schacht (verticaal).

In de gemeente Riemst is een belangrijk deel van de mergelgroeven aangezet via een schacht. De ontgonnen blokken worden via de schacht opgetakeld naar de oppervlakte. Ook het afdalen van personen en het nodige gereedschap vindt plaats via de schacht. Om een meer eenvoudige toegang voor personen te verkrijgen is er in veel gevallen een zogenaamde graet gemaakt. Dit is een smalle schuin omhooglopende gang naar oppervlakte. Een graet wordt gegraven van onder naar boven (Breuls & Huls, 1991, p. 5) en loopt door de mergel en deklagen (zand, klei en grind). De graet wordt daar waar nodig verstevigd met constructies opgetrokken uit bijvoorbeeld mergelblokken. In de meeste gevallen zijn er traptreden gemaakt van mergelstenen of zijn de traptreden uitgekapt. Een gebruikelijke plaats voor de toegang tot een graet is in een kelder of stal. De lokale benaming voor een mergelgroeve in de Riemster dorpen Zichen, Zussen en Val-Meer is een kuil. De benaming kuil wordt specifiek gebruikt voor het type groeve ontgonnen via een schacht en met eventueel een toegang via een graet (Breuls & Huls, 1992, p. 25).

De waterput van Kerkstraat 75

Erik en Hendrika Coenegracht-Bastiaens vertellen over hun woning en de daar aanwezige waterput. Vroeger lag deze aan de buitengevel van het huis. Er werd water uit geput en er werd water aan de put gedronken, met behulp van een 'snel' (metalen beker met steel). Hendrika heeft er herinneringen aan want ze woonde tijdens haar jeugd iets verderop in de straat. Later is de waterput door aanbouw van stallen binnenshuis komen te liggen en afgedekt met houten vloerbalken.

Bij de aankoop van het huis door Erik en Hendrika in 1986 is het bestaan van de afgedekte waterput bekend. De verbouwwerkzaamheden starten waarbij de voormalige stallen worden omgebouwd tot woonruimten.

AFBEELDING 2: Het eerste beeld van de geopende waterput. De put is voor een deel gevuld met grondwater. (foto Erik Coenegracht)

Vroeger was de afvoer van het toilet aangesloten op de waterput, een gebruikelijke situatie in de tijd dat de waterputten in onbruik raakte en de beschikbaarheid of aansluiting op het gemeentelijk riool nog niet vanzelfsprekend was. De locatie van de waterput werd verwacht onder de toiletruimte.

Een onverwachte gebeurtenis! Tijdens de verbouwwerkzaamheden valt op een gegeven moment in de ruimte voor het toilet een gat in de vloer. Tot ieders verbazing blijkt de waterput juist op deze plaats te liggen en niet onder de toiletruimte. Na dit besef kan van geluk worden gesproken dat niemand door de vloer is gezakt, over deze plaats is namelijk met volgeladen kruiwagens gereden. Er wordt besloten de waterput te behouden en deze onderdeel te maken van de woning, wat een prachtig resultaat heeft opgeleverd. Er is een betonvloer over de waterput gestort met een ronde kijkopening. De opening is afgedekt met een glazen plaat en door de aan-gebrachte verlichting kijk je al staande in de hal 17 meter naar beneden in de ronde en met mergelblokken bekleedde waterput.

Onderaardse holtes of gangen?

Bij het aantreffen van de waterput tijdens de verbouwwerkzaamheden was deze tot een bepaalde hoogte gevuld met grondwater. De vrees bestond dat het water in de put was vervuild door de jarenlange lozing van het rioolwater van het toilet. Er werd besloten om het water eruit te

pompen en af te voeren. Met een tankwagen werd in totaal 10.000 liter water opgepompt. Het bleek een onnodige kostenpost; het water was kraakhelder en schoon! De resten van uitwerpselen zijn op natuurlijke wijze afgebroken en de (overigens geurvrije) restanten naar de bodem gezonken. In het jaar 2016 is de waterput door de dalende grondwaterspiegel droog komen te staan. Echter nu en dan, na hevige regenval of smeltende sneeuw, stroomde er water op de bodem van de put. Het is een raadsel waar dit water vandaan komt. De bodem van de waterput is aangelegd in het massieve mergelgesteente. Mogelijk zijn er breukvlakken, karstholtes of misschien zelfs wel gangen van een onderaardse groeve aanwezig die het stromen van water mogelijk maken.

AFBEELDING 3: Zicht naar boven al staande op de huidige bodem van de waterput. Het gedeelte in de mergel is vierkant en zwart gekleurd. Het gedeelte met wandbekleding is rond en heeft de kleur van mergel.

Op zoek naar een mogelijke graet

Van bovenaf de diepte van de waterput inkijkend is niet veel te zien. Er wordt besloten eerst aanwijzingen te vinden voor de aanwezigheid van een graet. De meest logische plaats daarvoor is de kelder. De kelder ligt een paar meter verwijderd van de waterput en bestaat uit een gewelf van mergelblokken. In een hoek van het gewelf is een met mergelblokken dichtgemaakt zijgewelf aanwezig van ongeveer 80 tot 100 cm breed en manshoog. Aanwezige slijtage in de hoeken (afronding) kan alleen zijn

ontstaan toen deze afsluiting van mergelbrokken nog niet aanwezig was oftewel toen er nog een doorgang was.

Door het wegnemen van een aantal mergelblokken in de afsluiting van het zijgewelf wordt een vulling van grond zichtbaar. De opening is gemaakt in de rechter beneden hoek en de vulling betreft los materiaal. Het is niet mogelijk om de vulling te verwijderen om eventuele problemen met de erboven liggende vloer te voorkomen. Te beoordelen aan de cohesie van het materiaal is geconstateerd dat het een vulling van grond betreft (niet aangedrukt materiaal), waarbij aan de rechterkant (wand) en onderzijde (vloer) een begrenzing is gevonden met hardere grond (geïnterpreteerd als niet geroerde grond). Waarschijnlijk is de voormalige ruimte/doorgang ooit opgevuld met los materiaal. Of het bijvoorbeeld een graet, een verlenging van de kelder, een verbinding naar een andere (voormalige) kelder of een verbinding naar de tuin betreft is niet bekend. Gezien de stabiliteit van de grondvulling is het echter niet mogelijk hier verder onderzoek naar te verrichten.

Afdalen in de waterput

De volgende optie is het nader onderzoeken van de waterput. Er wordt besloten om de nodige materialen te verzamelen om af te dalen. De opening boven de schacht in de betonvloer heeft een diameter van 0,54 meter, de dikte van de vloer is tevens 0,54 meter, daaronder de 1,7 meter diepe waterput. De afdaling vindt plaats via een speleoladder. Dit is een

AFBEELDING 4: Zicht op de afdaling in de 17 meter diepe waterput, al staande in de tegenwoordige hal van de woning.

soort touwladder, gemaakt van staaldraad met sporten uit aluminium buisjes. Er wordt een ijzeren profiel over het gat gelegd om de speoeladder aan te bevestigen. Bij het afdalen is gebruik gemaakt van een klimgordel en dubbele beveiliging. Met een systeem om in te haken in de sporten van de ladders en met een touw.

De waterput is rond en de diameter bedraagt 1,35 meter. De wand is bekleed met mergelblokken. Aan de bovenzijde van de waterput vertonen de mergelblokken aan een zijde de verkleuring/verwering op de plaats van de voormalige afvoer van het toilet. Op 11 meter diepte wordt het massieve mergelgesteente bereikt en stopt de wandbekleding uit mergelblokken. Vanaf hier is de put uitgekapt in de massieve mergel en vierkant van vorm. De wand is in dit deel volledig bedekt met een zwart gekleurde laag; organisch materiaal afkomstig uit de afvoer van het toilet. Op 17 meter diepte wordt de huidige bodem bereikt. De huidige bodem bestaat tevens uit het zwart gekleurde organisch materiaal afkomstig uit de voormalige rioolafvoer. Een onbekend deel van de waterput is hiermee opgevuld, oorspronkelijk is de waterput dus dieper geweest.

Breuken, karstholttes of gangen?

Onderin de waterput is geen fenomeen aangetroffen die het door de bewoners waargenomen stromen van water kan verklaren. Er zijn geen breuken of scheuren zichtbaar. Toch is het afdalen de moeite waard geweest. In de zijwand van de waterput bevindt zich een kleine nis, die van bovenaf niet zichtbaar was.

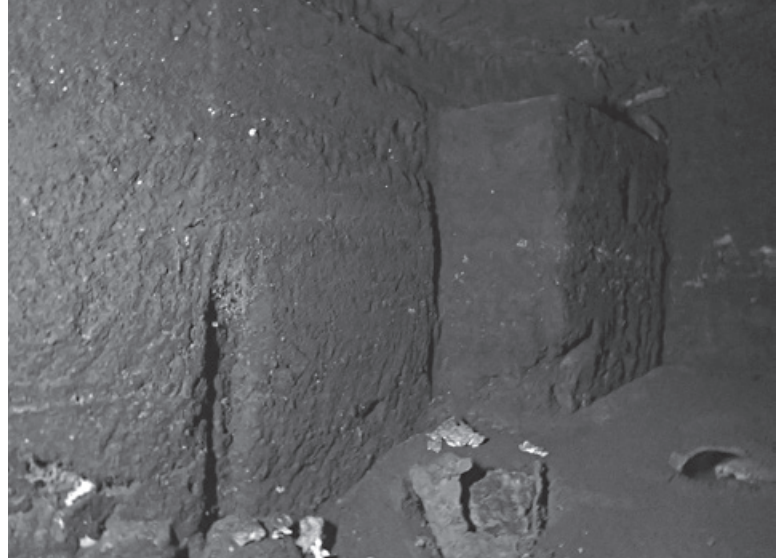

AFBEELDING 5: De nis is aangelegd met een voor ondergrondse mergelgroeven gebruikelijke werkwijze bij het ontginnen van blokken. In de linkerhoek is een blok niet geheel uitgewerkt.

De nis heeft een diepte van een kleine 2 meter. De breedte is gelijk aan de waterput (1,35 meter) en de hoogte is circa 1,8 meter. De vloer van de nis ligt 0,75 meter boven de huidige bodem van de waterput. Alhoewel de nis een welkome ontdekking is, geeft ook deze geen verklaring voor de waarneming van stromend water op de bodem van de put.

De nis

De wanden en plafond van de nis zijn net als de waterput zelf bedekt door de laag zwart gekleurde restanten van de rioolafvoer. Aan het plafond

AFBEELDING 6: De linkerwand van de nis met duidelijke blokvormen en gereedschapssporen.

hangen slierten wat restanten zijn van toiletpapier. De bodem is bedekt door een dikke laag. Het geheel is rijk aan organisch materiaal en er krui-
pen enkele duizendpoten. Alhoewel dit het plezier van het verblijf op de bodem van de put niet verrijkt, is al hetgeen door het toilet is gespoeld geheel vergaan en wat dat betreft 'schoon' en geurvrij.

De nis is niet zomaar uitgekapt! Het heeft een uiterlijk van een gang zoals een ondergrondse mergelgroeve. Er zijn zaagvlakken en beitelsporen, aangebracht met een werkwijze zoals gebruikelijk voor het ontginnen van blokken in een mergelgroeve! Echt blokbrekerswerk dus met een methode gelijk aan groeven in de omgeving. De nis is twee blokken diep en vier blokken breed. In de linkerhoek is een blok niet geheel uitgewerkt,

op de bovenvoor na (de sleuf aan het plafond). Het schap (de plaats waar een volgende rij blokken wordt aangezet) is drie blokken breed. Het is niet bekend waarom deze nis is aangelegd en/of waarvoor deze is gebruikt. Er zijn door diverse personen verschillende mogelijke functies genoemd:

- Een verstopplaats voor waardevolle spullen, in tijden van oorlog met rondtrekkende (lees plunderende) legers. Alleen mogelijk als het grondwater laag genoeg is.
- Het creëren van een groter volume als waterreservoir.
- Een nis voor gebruik tijdens onderhoud van de waterput.
- Het beperkt ontginnen van mergelblokken voor bijvoorbeeld te gebruiken als bekleding van de schachtwand.
- Het ontginnen van mergelblokken als een proef voor het starten van een ondergrondse groeve, waarbij de werkzaamheden werden gestaakt.

Opnemen in de lijst van ‘toegankelijke kuilen’?

Zoals vermeld wordt deze locatie niet vermeld in de bestaande inventarisaties van mergelgroeven. Kan deze locatie worden opgenomen in de inventarisatielijsten van mergelgroeven als een toegankelijke groeve, vanwege de ontginningsmethode waarmee de nis is aangelegd?

In de inventarisatie van mergelgroeven ‘De kuilen van Zichen en Zussen’ is een locatie elders in Zichen opgenomen met een vergelijkbare situatie. De ‘Kuil Loyens’ (Groenstraat 20 in Zichen) betreft een waterput met nis en gaet. De gaet staat op enige diepte in verbinding met de waterput. De verdere afdaling vindt plaats via een rondlopende en in de wand van de waterput uitgekapte trap. De trap eindigt in een in de wand van de waterput gemaakte nis. Ten tijde van het bezoek voor de inventarisatie stond het grondwaterpeil zo’n dertig centimeter onder het plafond van

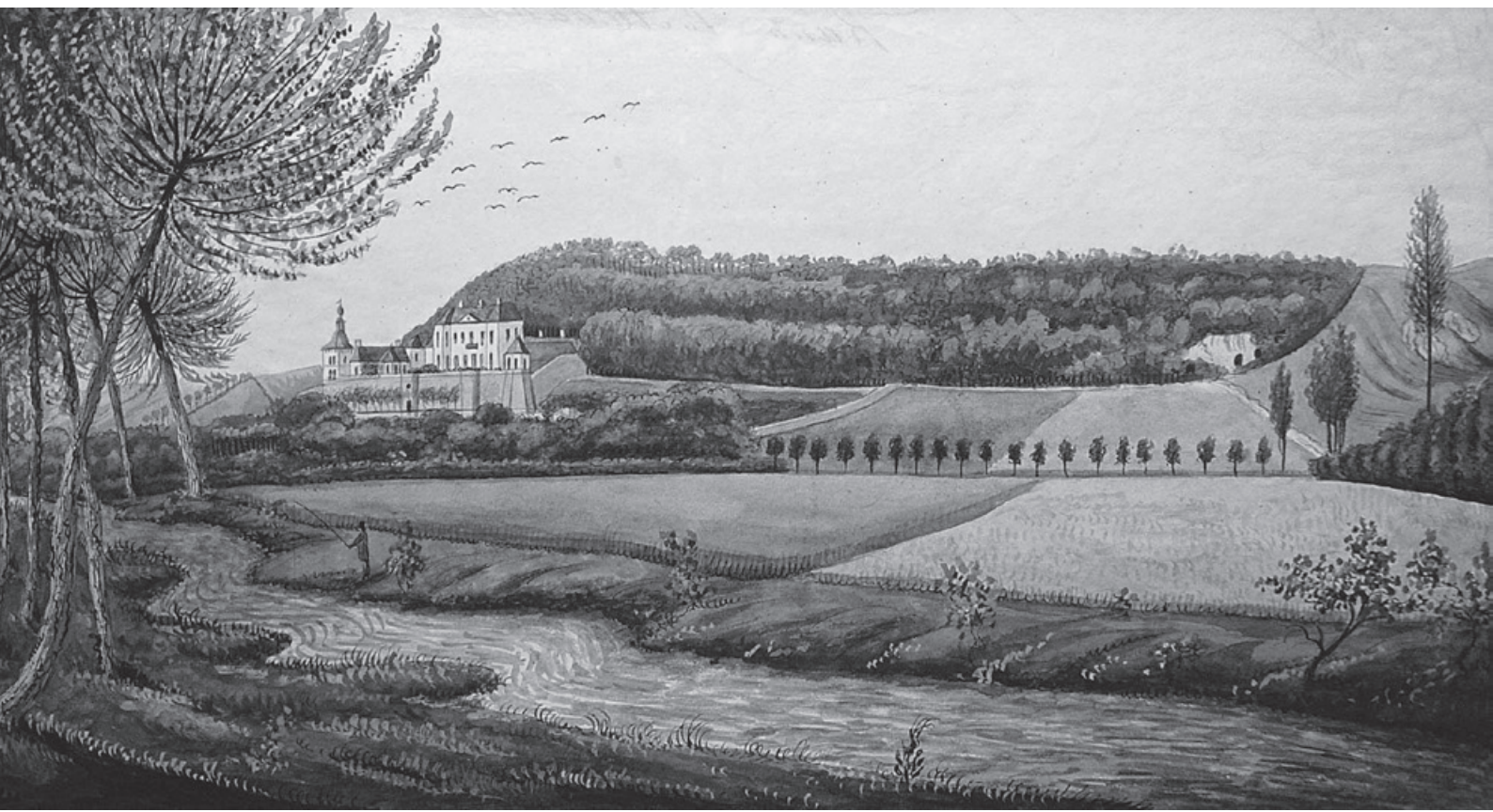
de nis en kon de ware omvang niet worden vastgesteld. Het belangrijkste aspect waarom de waterput van de Groenstraat 20 is opgenomen in de lijst met toegankelijke mergelgroeven/kuilen is de aanwezigheid van een gaet. (Breuls & Huls, 1991, p. 37-38) Tijdens een inspectie in 2014 door de dienst Groeven van de gemeente Riemst, stond het grondwater lager en kon de nis worden betreden. Uit het fotoverslag blijkt dat Kuil Loyens een groeve betreft met minstens een aantal gangen.

In het geval van de waterput bij Kerkstraat 75 ontbreekt een gaet en de omvang van de nis is zeer beperkt. De locatie kan hierdoor wellicht niet opgenomen worden in de inventarisatielijsten van mergelgroeven. Dit betekent niet dat een beschrijving van de situatie en een verslag van het onderzoek niet van belang is. Hiermee worden de bevindingen gedocumenteerd en het kan dienen als vergelijkingsmateriaal voor andere locaties. Met dank aan Erik en Hendrika Coenegracht-Bastiaens voor het mogelijk maken van het onderzoek ter plaatse en de achtergrondinformatie. Onderzoek ter plaatse door Kevin Amendt, Mike Lahaye en Roger Magnee (in de jaren 2016 en 2018).

Literatuur

Breuls T. & Huls B. (februari 1991). De Kuilen van Zichen en Zussen. SOK Mededelingen, 16, 2–86.

Breuls T. & Huls B. (september 1992). De Kuilen van Zichen en Zussen (II). SOK Mededelingen, 19, 3–10.

Witter / Witten steijn uit Canreberghe ANNO 1418

HANS OGG, ROB HABETS, CARLO SIJBen, P/A RAADHUISSTRAAT 31, 6336 VH HULSBERG

De afgelopen twee jaar zijn wij – Rob Habets, Hans Ogg, Carlo Sijben – intensief bezig geweest met de voorbereiding van een publicatie over de ontginningsgeschiedenis van de St.-Pietersberg. Daarvoor is, naast veldwerk, veel archiefonderzoek verricht, met name door Rob Habets. In dat archiefonderzoek worden grote hoeveelheden archiefstukken doorgenomen; sommige zijn nuttig voor ons onderzoek, de meerderheid is dat niet. Maar er zitten in die “onnutte” archiefstukken soms juweeltjes op een ander gebied. Dit artikel gaat op enkele daarvan in.

De laatste jaren is veel onderzoek gedaan naar de geschiedenis van ontginningen in diverse groeves. Habets en Jennekens hebben diverse malen in dit tijdschrift gepubliceerd over mergelaanemers die actief waren in de St.-Pietersberg², Jennekens schreef zijn boek over de Grote Berg³, een samenvattende publicatie (door de schrijvers van dit artikel) over de ontginningsgeschiedenis van de St.-Pietersberg is in voorbereiding. Wat opvalt aan al deze onderzoeken is dat ze vooral de productiekant belichten. Ze gaan vooral over vragen als: wie werkte wanneer waar (en soms hoeveel werd er geproduceerd)? Dat is begrijpelijk. We weten immers nog heel veel niet over de geschiedenis van de gangenstelsels en inzicht in de ontginningsgeschiedenis vertelt ons veel over de complexe totstandkoming in de loop der eeuwen van de vaak enorm uitgestrekte gangenstelsels.

Willen we echter een goed beeld krijgen van de grote impact die de mergeconomie had in onze streken, dan is het goed om ook de afnemerskant eens aan een beschouwing te onderwerpen. Mergel, in welke vorm dan ook, moest immers ook afgenomen worden door klanten die waarschijnlijk, net als tegenwoordig, hun eigen eisen stellen aan het af te nemen product. Hoe specifiek die wensen waren, is een nauwelijks ontgonnen gebied, althans op ons onderzoeksterrein. Dit artikel wil niet

11

◀ AFBEELDING 1: Zicht op kasteel Neercanne en ingang Boschberg¹.

AFBEELDING 2: De St.-Servaasbasiliek en St.-Janskerk, 1844.⁵

meer dan een heel kleine bijdrage leveren op dit gebied. Eigenlijk gaat het daarbij om een soort “bijvangst” van vooral op de productiekant gericht archiefonderzoek, waardoor we ook een inkijkje krijgen in de eisen aan de vraagkant⁴. En passant presenteren we ook nog wat gegevens over de start van ontginningen in onze regio.

Archiefonderzoek, gericht op inzicht in de productieketen, richt zich vaak op rekeningen (naast aktes en gerechtelijke uitspraken). In de door ons gevonden stukken komen we vaak tamelijk generieke benamingen tegen die vaak verwijzen naar een geografische herkomst, zoals Trichter-, Sicher-, Gronsveld- en Cadiersteen, of Bemeler-, Canner-, Montenaker- en Sibberblokken, overigens allemaal qua geologische herkomst behorend tot Maastrichter kalksteen. Maar een specifieke steengroeve waar de steen werd gewonnen, wordt meestal niet genoemd. Als er al een nadere

specificatie plaatsvindt, dan heeft die vaak betrekking op het gewenste formaat van de blokken. We vinden dan aanduidingen als “brey/cleijn/platte en verdelsteijn, lancstukken, dickstukken en maatstukken”.

Dat is ook te begrijpen: de rekeningen die opgemaakt zijn door een peymeester of rentmeester als verantwoordelijke(n) voor inkomsten en uitgaven van stad, kasteel, domein etc. hoeven geen aanduiding te vermelden uit welke groeve de steen komt of aan welke kwaliteitseisen (esthetisch of qua hardheid) de steen moet voldoen. Hij moet zich alleen verantwoorden voor een betaling van allerhande bouwmaterialen zoals “holt, iserwerck, calck en steijn”.

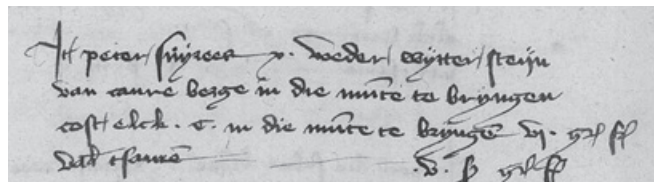
Interessant is dat in verscheidene rentmeesters- of bouwrekeningen van de stad Maastricht betalingen verricht werden voor “witter of witten” stenen. De vraag is: wat werd er bedoeld met de “witten steen”? Er zijn verschillende veronderstellingen mogelijk. Wellicht was “witte steen” een algemene aanduiding voor mergel, een pleonasme zoals een “rode kers” dat is en gebruikte men de term om een onderscheid te maken met ander gesteente dat ook een andere kleur heeft, zoals Naamse steen? Of handelde het om een specifiek soort mergel?

Mergel kennen we voornamelijk als een (vooral) gele steen, maar iedereen die groeves heeft bezocht, heeft ook kunnen zien dat er talrijke gradaties in die kleur zijn. Kalksteen bestaat voor ongeveer 96 % uit CaCO_3 . Daarnaast bevat het ook andere materialen, waaronder ijzeroxiden. Het zijn die oxiden die de gele kleur veroorzaken; waar ijzeroxide (nagenoeg) afwezig is, kleurt de kalksteen wit – zoals bij de krijtrotsen van Dover. Maar ook in onze contreien kennen we (delen van) mergelgroeves die erg wit zijn. In het dorp

AFBEELDING 3: "Item [evenzo] peter Suijrees x voeder [karren] wijtter steijn van canre berge in die mu(n)te te brijngen. cost elck (100) in die mu(n)te te brijngen 6 (grijpen florijn)".

Sibbe bijvoorbeeld. Het oude gedeelte van de Sibbergroeve draagt de naam Witte berg en ook in de buurt van Bassenge is er een (mededeling van Ton Breuls); in de Grote Berg is er een substelsel dat veel witter is dan de rest, de zogenaamde Witte kelder. Maar ook in St.-Pietersberg heb je delen die erg wit zijn; in de Jekerdalgroeve werd die speciaal ontgonnen, niet door middel van de gebruikelijke explosies, maar handmatig door te zagen en te kappen, ten behoeve van de glasindustrie. Dat er dus van "witte steen" sprake zou zijn, is niet vreemd. De vraag is echter of die witte steen nog andere eigenschappen, bijv. een grotere hardheid, heeft dan zijn witheid. Navraag bij mergelbedrijf Kleijnen leert dat dat niet zonder meer het geval is. Dat hangt af van de locatie van de steen, meer specifiek van de gesteentedruk zoals die in het betreffende aardpakket heeft bestaan.

Verwarrend is ook nog dat in de tijd van onze vroegste bronnen (late middeleeuwen) in gebouwen in Vlaanderen en Brabant (maar ook daarbuiten) gebouwd werd met gebruik van steen die ook werd aangeduid als "witte steen". Die steen werd o.a. rond Gobertange (Waals-Brabant) en Lede (Oost-Vlaanderen) gewonnen. Het betreft ook een kalksteen, maar wel een die aanzienlijk jonger is dan de kalksteen die in onze omgeving werd gewonnen. Hij komt voor in schollen tussen zand- en leemlagen die veel minder dik zijn dan de ontginbare lagen kalksteen zoals die in onze streken voorkomen. Net als "onze" kalksteen was deze witte steen een exportproduct: in gebouwen in Haarlem, Amsterdam, Gouda is hij verwerkt. Maar het is niet deze witte steen waarnaar de hierna te noemen bronnen verwijzen. Dat weten we omdat in die bronnen ook als plaats van herkomst groeves in onze omgeving worden genoemd.

Item p[eter] Suijrees x voeder [karren] wijtter steijn van canre berge in die mu(n)te te brijngen. cost elck . 100 in die mu(n)te te brijngen 6 (grijpen florijn).
Dit of anderszins
S. p. 100

De oudste vermelding van deze witte steen die we gevonden hebben stamt uit 1396! Het gaat om een stuk dat o.a. gaat over de bouw van de St.-Janskerk⁶. Op 24 juli 1396 vaardigt de magistraat van Maastricht een verordening uit aan diegenen die "heymlic of int nachte en ontijde einjige steijne antasten/ewech droege of dede draeghen of gedoen hedde lopt tsent Johans wercke [St.Janskerk]". Daarvoor in de plaats moet betrokkene "voir einjen witten steijn/eijnhondert en voir ein veute [een voet lang] van grouwe steijn (Naamse) /twee hondert tot oirbar en tot behoeff tsent Johans wercke". (D.w.z. voor elke weggenomen witte steen moeten er maar liefst 100 geleverd worden, voor elke Naamse steen zelfs 200!)

Ook in de stadsrekeningen uit 1399/1400 van Maastricht vinden we een "Ghijse Werts geveurt van Lindecruise (Lindenkruispoort) an die savelkule, 11 kerre witter steyne"⁷.

Een ander archiefstuk, over de levering van bouwmaterialen aan het munthuis van Maastricht in 1418, noemt niet alleen het gebruik van "witter steijn", maar geeft ook aan waar deze vandaan komt, en wel uit de "canre berge". Uit dat archiefstuk komen we ook te weten dat aan Sijmon Brockarts voor "xxx vaet savels [losse mergel] als 300 wijtten stein" en aan Peter Suijrees voor "400 wijtten stein" betalingen werden verricht. Dat geeft dus ook aan dat de Cannerberg toen al in exploitatie was⁸! Aardig detail is ook dat er vermeld wordt dat beiden betaald worden voor het

Ingang groeve Cannenberg

AFBEELDING 4: A. van Wijngaarden, 1976. *Ons Krijtland Zuid-Limburg III. De ondergrondse Kalkgroeven van Zuid Limburg*, illustratie door M.J.C Kolvoort.

- 14 “vrachtvaeren” en het “metsen” aan het munthuis, waarvoor de vracht blijkbaar bestemd is. Dat is opmerkelijk omdat het getuige de vele onderzochte bouwrekeningen hoogst zelden voorkomt dat een “berchouwer” de bouwsteen zowel wint, vervoert en ook nog zelf vermetselt. Het lijkt het erop dat er strikt werd gekozen wie er aan het munthuis mocht leveren en werken. Ook in andere archiefstukken komen we het toponiem Cannenberg tegen; in 1463 wordt vinden we ook de aanduiding “aen kanre off nederkanre berch”⁹.

Nu we weten dat er al sinds 1418 steen uit de Cannenberg wordt gewonnen ten behoeve van het munthuis, blijft de vraag uit welk gangenstelsel deze zou kunnen komen. In de westelijke heuvel van het Jekerdal liggen verscheidene stelsels, waarvan de namen en begrenzingen niet altijd even duidelijk zijn; evenals in de St.-Pietersberg zijn ook hier waarschijnlijk diverse gangenstelsels aanvankelijk apart ontgonnen en later aaneen gegroeid. We onderscheiden meestal de Apostelgroeve,

Muizenberg, Kasteelgroeve, Boschberg, Jezuïetenberg, Oudberg en de Fallenberggroeve¹⁰. Maar dat zijn moderne aanduidingen en we weten niet of de naam Fallenberg of een synoniem daarvan in die tijd gebruikt wordt voor een deel van de in de Cannerberg gelegen stelsels of ook als overkoepelende term werd gebruikt¹¹. Als we het hebben over levering van steen in 1418, gaat het waarschijnlijk om blokken uit het noordelijk deel van de Cannerberg dat we tegenwoordig aanduiden als Oudberg of Fallenberg. Om dat uit te leggen moeten we een uitstapje maken.

Maastricht had formeel twee munthuizen, gekoppeld aan zijn twee heren: Bisschop van Luik en Hertog van Brabant. De bisschoppelijke muntplaats lag buiten de Helpoort en was gekoppeld aan de vrijheid St.-Pieter, de hertogelijke lag binnen de omwalling. In de ingewikkelde middeleeuwse bestuurlijke verhoudingen was van belang dat het Graafschap Vroenhof, waarvan het bestuurlijk centrum in de Lenculenstraat lag, onder het gezag van de Hertog van Brabant viel. Het grondgebied van het Graafschap omvatte grondgebied ten zuidwesten van Maastricht, waaronder Wolder en een aantal gemeentes, die nu tot Riemst behoren. De grenzen van dat grondgebied spelen een rol in ons relaas.

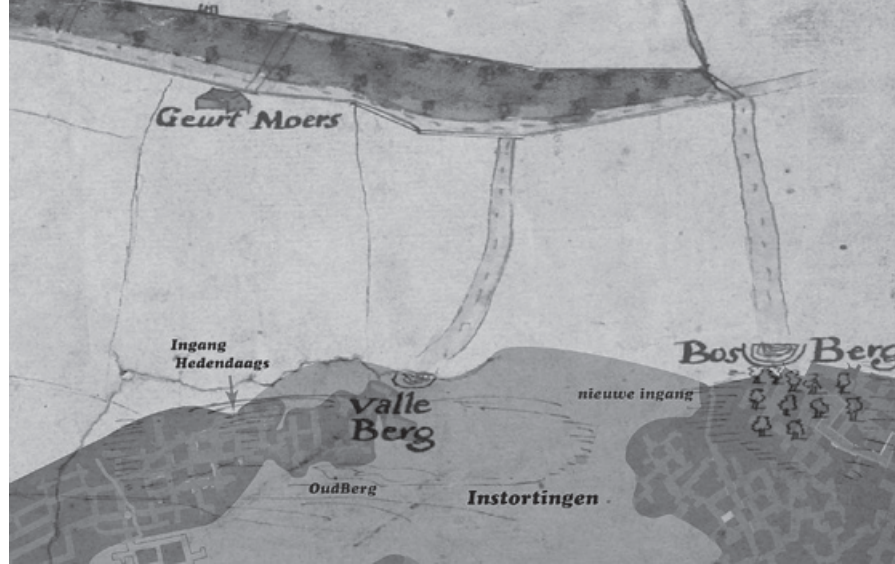
Het wegenplan dat hier getoond wordt ligt er nog steeds zo in grote lijnen. Waar Bosberg staat ligt zowel de ingang van de Boschberg (NAVO-berg) als de ingang van de Jezuïetenberg. Op varianten van deze kaart staat de Valleberg ook wel aangeduid als Gemendeberg. Daarbij moet bedacht worden dat op de nauwkeuriger kaart van Bory de weg die naar de Valleberg loopt aanzienlijk meer in noordwestelijke richting afwijkt (op bijgevoegde

AFBEELDING 5: Detail uit de kaart van landmeter J.P. Cramer met stelsel ingepast

kaart dus meer naar links loopt, d.w.z. naar de plaats waar ook nu nog in het veld een dichtgemaakte ingang ligt).

De weg naar de Bosberg vormde de grens tussen het graafschap Vroenhof en de heerlijkheid Nedercanne. Nedercanne behoorde tot het bezit van de heren van Agimont. Onder deze gemeente had de heer van Nedercanne het recht om uit de *“steenbergh daer in te moegen maecken steen, mergel, saelpeter, als in den groeten berch des heeren nu het claergaet genampt”*. In zijn groeve hadden de inwoners van Nedercanne ook het *“recht te moegen doen maecken steen ende mergel in de voorsse bergen tot hunne behoefve ‘t zij huisen ofte mueren”*. We weten niet welke benaming de heer van Neercanne hanteerde voor zijn eigendommen; het vervolg laat zien dat hij waarschijnlijk ook zijn deel aanduidde als Valleberg (of een variant van die naam).

Tussen beide ingangen, Bosberg en Valleberg, heeft er waarschijnlijk nog een oudere ingang gelegen die toegang gaf tot de zgn. “Oudberch”. Volgens J. Langenhof, pastoor van Kanne, staat er in het kerkarchief geschreven dat in het jaar 1705 de echtgenote van baron Von Dopff met haar twee kinderen in die ingang door een instorting verongelukt zijn. Tot het moment van instorten van die ingang was vanuit die ingang zowel het deel van de groeve dat viel onder het gezag van Neercanne als tot het Vroenhofdeel bereikbaar. Daaruit konden, zoals dat ook in de St.-Pietersberg het geval was, problemen voortkomen, bijv. rond afgrenzing van ontginningsgebieden of het recht van overpad. Hieronder zullen we daarvan nog een voorbeeld laten zien.

Het ligt voor de hand dat de steen die in 1418 voor het munthuis bestemd was en uit de Cannerberg zou komen, gehaald is uit dat deel van de Cannerberg waar het Graafschap rechten had. De Fallenberg is daarvoor een geschikte kandidaat. Het is overigens interessant na te gaan of de vele “moetstukken” die rond 1399/1400 aan de stad Maastricht werden geleverd niet uit de Cannerberg afkomstig zouden kunnen zijn en niet, zoals als een soort vast gegeven, uit de St.-Pietersberg. We hebben het dan natuurlijk wel over het gedeelte dat viel onder het gezag van de Vroenhof (Maastricht), m.a.w. de Fallenberg.

De naam Fallenberg bestaat overigens al rond 1500¹². De Fallenberg wordt immers al expliciet genoemd in 1504¹³. In dat jaar komen “*scholtet [schout] en schepene van de Vroenhof en Nedercanne*” bijeen, omdat

AFBEELDING 6: Kaart Bory 1821. R ingang Boschberg, O ingang Fallenberg.

soortgelijke melding: “De mergelberg bij Neercanne wordt in 1504 de ‘Gevallen Berg’ genoemd, een sterke indicatie dat deze toen reeds door de uitgravingen gedeeltelijk was ingestort”¹⁴.

De heer van Nedercanne blijkt ook later bij gebeurtenissen in de Valleberg betrokken te zijn – wat er ons inziens op lijkt te wijzen dat de naam Valleberg als generieke aanduiding wordt gebruikt. Zo wordt op 26 april 1593 door de heer van Nedercanne een verbod opgelegd aan “Merten Reyners en vorts alle andere ondersaeten van de Vroenhoff, dat sij van nu vortan niet te coemen in de gevallen berch op pene van 10 goltguldens”¹⁵. Een dergelijk verbod kan alleen opgelegd worden aangaande zijn eigen rechtsgebied.

Ook in 1594 gebeurt iets dergelijks. We lezen daarover: “Den heer van Emael en Nedercanne [Vander Straten]: heeft doen bedaaagen Wilcken Gerckens, Wilkens soon, en afkomstig van Sussen om hem een clacht te gheven des hij sonder consent des heere van Nedercan hem heeft vernadert te maeken steen “Inde gevallen berch tot Nedercan insgelijk gelegen”.... aan Art Mayers”¹⁶. Deze Gerckens (Geerkens) is waarschijnlijk familie van Mathijs Gerckens, die destijds als stadsberchouwer van Maastricht werkzaam was te Sichen.

“Pauwelken van Appeken .... dije doet gebleve is geweest inden mergelsteijne bergh, geheyte den Vervallen berch ende geperst tusschen den mergel”. Dat beide gerechten aanwezig moeten zijn, geeft aan dat beide overheden daar rechten hebben en er dus een grens moet lopen in de Vervallen berch. Ook voormalig gemeentesecretaris Wouters maakt

In 1627 leveren Gijs Bollen “56 blocken witten steen” en zijn broer Jannis Bollen “500 blocken witten steen” (voor een prijs van 4 gulden per 100 blokken), waarbij wordt vermeld dat deze steen uit “den Vervallen berch” komt¹⁷. Beide broers Jannis en Gijs Bollen, wonend te Kanne, blijken al eerder werkzaam te zijn als berchouwer. In 1609 immers eist Aart Aarts, die behalve burgemeester ook mergeexploitant te St.-Pieter is, zowel

Cannerberg (bij Maastricht).

*Instorting plaats gehad in 1714, waaronder
Mevr. de barones van Dopff, 4 harer kinderen en
koetsier bedolven werden.*

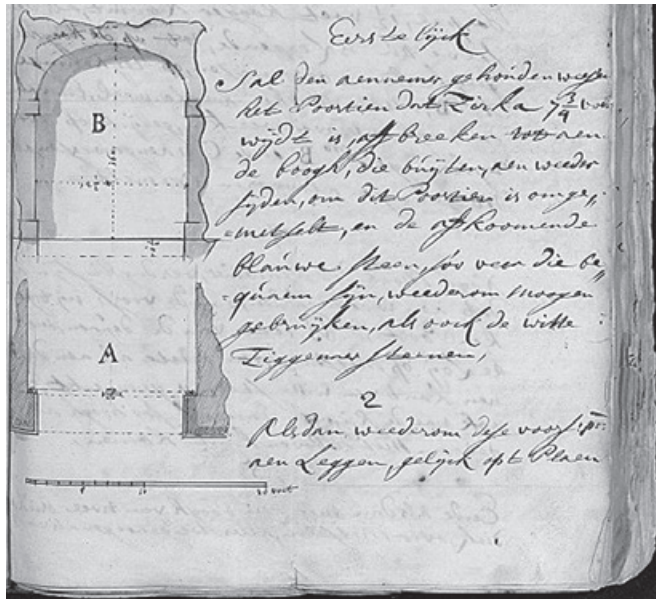
Fallenberg - instortingsgedeelte

▲ AFBEELDING 8: A. van Wijngaarden, 1976. *Ons Krijtland Zuid-Limburg III*
De ondergrondse Kalkgroeven van Zuid Limburg, illustratie door M.J.C Kolvoort.

een achterstallig bedrag van 49 guldens, als van 10 gld en 8 stuivers voor “1300 steijn die Gijs had moeten lievere ...als het maecken van dese”. Blijkbaar is er sprake van werken op contractbasis, waarbij de gebroeders Bollen als onderaannemer optreden, iets wat we ook bij mergeexploitant Stas gezien hebben¹⁸.

*“Sal den aennemer gehouden weesen het Poortien dat Zirka 7 3/4 voet
wijd is, aff breeken tot aen de boogh, die buijten aen weeder sijden om*

◀ AFBEELDING 7: *Ansicht 1904. Ter beschikking gesteld door S. Smitshuysen*
Ingestort deel Cannerberg.

AFBEELDING 9: 1714 bestekvoorwaarden bij de bouw van hergebruik in een poort opgebouwd uit "blauwe steen" als ook uit "witte Ziggener steenen".

die Poortien is omgemetselt, en de afkoomende blauwe steen soo veer die bequaem sijn wederom moogen gebruijke als oock de witte Ziggener steenen....."¹⁹

De vraag naar witte steen is niet uitsluitend gericht op steen uit de Cannerberg. Ook in verscheidene bestekvoorwaarden van de stad Maastricht wordt er gesproken over andere bronnen voor het gebruik

AFBEELDING 10: Prachtig Beeldhouwwerk van een Meester "beeldensnijder" Kalkstenen Reliëfwerk OLV-kerk Tongeren.

van witte steen. Voor herstelwerkzaamheden aan een poort vraagt men de aannemer om zowel de blauwe (waarschijnlijk Naamse steen) als de witten steen te hergebruiken (zie bijgevoegd boorbeeld). Voor een te bouwen poort heeft men blauwe steen nodig (waarschijnlijk Naamse steen) en witte steen. In een andere bestelling, vermeld in 1720 in de resolutieprotocollen van het kapittel St.-Servaas vinden we een vermelding van de levering van harde steen uit Zichen: “Sichensis ex durioribus bloccos” die bestemd zijn voor de “magistro fabrica”, de ambachtelijke meester die verantwoordelijk is voor verwerking van die steen²⁰. Collette geeft daarvoor de verklaring: “*de hardste worden ook gebruikt voor deckstenen, lijsten en snijwerk [beeldhouwwerk]*²¹”.

Overigens weten we ook dat steenhouders, in opdracht van bouwmeesters, soms ook de steengroeve zelf bezochten, omdat volgens de dan gemaakte overeenkomst vanuit die groeve geleverd werd aan het bouwwerk. We kunnen ons voorstellen dat met name voor het fijne beeldhouwwerk de hardere steen meer geschikt was dan de zachtere mergelsteen en dat bestellingen die voorkeur weerspiegelden.

Wellicht moeten we juist in deze bestellingen een verklaring zoeken voor die voorkeur voor witte steen. Wij denken dat de term witte steen die in deze stukken voorkomt, betrekking heeft op de *hardere mergelsteen* die behalve als bouwsteen, ook gebruikt werd voor andere doeleinden. Denk aan het bewerken van sluitstenen met stadswapens en/of tekst boven de ingangspoorten, ornamenten, kapitelen, omlijstingen. Voor zover onze naspeuringen reiken, kwam de zgn. witte steen alleen uit de Fallenberg/Cannerberg of uit Zichen.

Voetnoten

- 1 RHCL beeldbank collectie Van der Noordaa nr. 353, prent Philippe van Gulpen, d.d. 1836
- 2 Rob Habets, Peter Jennekens . S.O.K. Mededelingen 74, Archieven en het gebruik van “merghelsteens” in de 14e tot en met de 16e eeuw.
- 3 Peter Jennekens, 1916. De Grote Berg, zijn ingangen en de bijbehorende stelsels
- 4 Het is bekend dat op andere gebieden de vraagkant erg specifiek was, zowel wat de kwaliteit van producten als de herkomst betreft. Zo werden in de scheepsbouw vanuit diverse streken in Europa zeer precies omschreven houtsoorten, elk met hun functie in de scheepsbouw, aangevoerd. Zie bijv. L. Panhuysen, Het monsterschip.
- 5 RHCL beeldbank collectie Van der Noordaa nr. 449, prent Philippe van Gulpen, d.d. 1848.
- 6 RHCL 20.001A Indivieze Raad Maastricht invnr.44/fol.28bis/ resolutieprotocollen magistraat Maastricht
- 7 RHCL 20.001A Indivieze raad Maastricht-invnr.710 rekeningen van de paymeesters 1399/1400
- 8 AEL Chambres des Comptes.Registres / Chapitre XII Comptes des monnaies toegangsnr. 5 Monnaie de Maastricht invnr 18073/74
- 9 RHCL 14.Boo2H Broederschap der kapelanen St.Servaas /fol.87 verso; een stuk land werd door Gijse Marcks van Fleytingen verkocht aan het broederschap St.Servaas
- 10 Er zijn ook een aantal oudere benamingen: Jofferenberg, Veldberg, e.a.
- 11 Er zijn ook nog andere benamingen in omloop. Zo lezen we in “Notice historique sur la Seigneurie de Nedercanne” door Eugene Poswick (z.j.) dat er sprake is van een verdeling van de Louwberg Vervallen berg, Jufferenberg en St.Lambrichtsberg.
- 12 In sommige publicaties wordt – o.i. onterecht - de naam Fallenberg genoemd als het eindpunt van een geleidelijk veranderingsproces van Veldberg naar Valberg naar Falleberg. Zie bijv. een bijdrage van Ingrid Evers op Mestreech Online (zoekterm Fallenberg) en T. Breuls & P. Houben, 2008. De Jezuietenberg. Historische Reeks Maastricht.
- 13 Rijksarchief Hasselt toegangsnummer 1521 invnr.1 fol 97
- 14 Niet-gepubliceerd artikel. Kopie in bezit van werkgroep Ontginning Cannerberg
- 15 Rijksarchief Hasselt toegangsnummer 1521 invnr.29 fol 39
- 16 Rijksarchief Hasselt toegangsnummer 1521 invnr.29 fol 57
- 17 Indivieze raad Maastricht 20.001 invnr. 713-fol. 136bis
- 18 Archief Hasselt Schepenbank Neercanne
- 19 20.001A Indivieze Raad Maastricht invnr. 270 Bestekken en akten aanleg en onderhoud stadswerken (1683-1794
- 20 RHCL 14.Boo2A-invnr.7-dig.331
- 21 RHCL Handschrift Collette

Hic est situs
Ubi Dominus Comis
perditus erat. Die
25ma Novembris
Anno 1817. Sin
Lumina quocunque
Auxilio.

Collino
est ice
perdu

IS

Een hernieuwde kijk op Cousin

PATRICK SEMMELING, DRENCKGAARD 94, 6227 GE MAASTRICHT

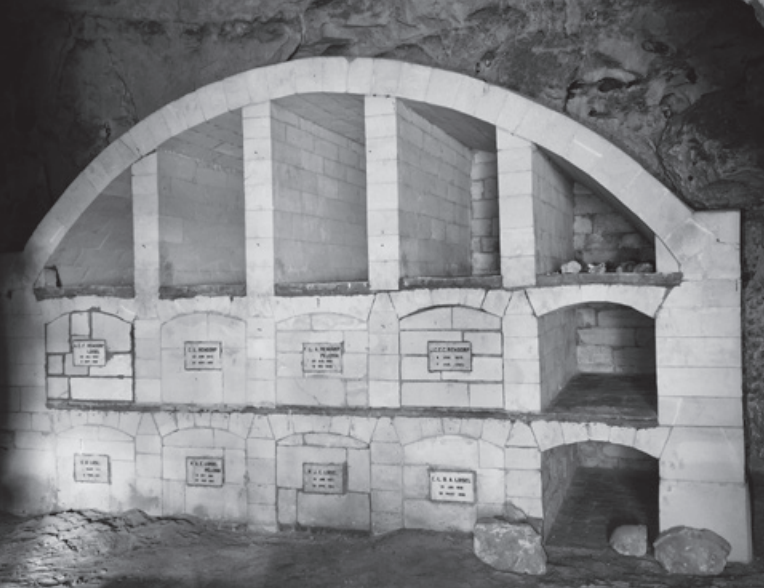
In SOK-Mededelingen 10 beschreef Ed de Grood reeds het verhaal over de verdwijning en dood van Cousin, in een van de groeven op het plateau van Caestert. Dit artikel is hierop een klein addendum. Het wordt sterk aangeraden eerst het hierboven genoemde artikel te lezen. Voor wie die mogelijkheid niet heeft, volgt er een korte samenvatting:

G erome Guillaume Cousin, geboren te Parijs in 1775, was kapitein-kwartiermeester in het Franse leger. Zodoende kwam hij in 1794 in Maastricht terecht. Hij werd hier betaalmeeester in het 2e regiment Huzaren. In Maastricht moet hij ook Eustache Servatius Veugen hebben leren kennen, die er eveneens betaalmeeester was.

Veugen had een woning aan het Sint-Servaasklooster, waar vanaf 1811 Cousin zou intrekken (om vooralsnog onbekende redenen).

Eustache was de zoon van Joannes Godefridus Veugen en Maria Helena Barbara Lousberg, die het kasteel van Caestert bewoonden. Via Eustache zou Cousin daar ook vaker vertoeven. Volgens de legende zou hij er ook Elisabeth Veugen hebben leren kennen, meestal kortweg "Lieske" genoemd. Zij zou enkele malen voor een schandaal hebben gezorgd: niet alleen door de Franse godin van de rede te spelen in de kerk ¹, maar ook door een relatie aan te gaan met Cousin, ondanks een groot leeftijdsverschil. Dit zou naar verluidt zijn ge eindigd in een tragedie door een dubbele zelfmoord in 1820. Hun lijken zouden vervolgens in de grafkelder onder het kasteel zijn bijgezet.

Uit het artikel van de Grood blijkt in ieder geval dat het niet waarschijnlijk is dat Lieske ooit de godin van de rede is geweest. Ook van de zelfmoorden is er geen bewijs (bij Lieske zelfs foutief). Datzelfde geldt ook voor de bijzetting in de grafkelder onder het kasteel van Caestert: alleen van Jacoba 'Cootje' Nahuijs, de vrouw van Eustache,

AFBEELDING 2: Grafkelder Loisel, achter het Protestants kerkje.

hebben we de zekerheid dat ze in een nis in de grafkelder heeft gelegen. Het blijkt nu echter dat er niet een, maar drie “Lieskes” Veugen zijn geweest. De naamgeefster is Elisabeth Suijsters, die met Joannes Veugen was getrouwd. Hun kleindochter, Maria Elisabeth, werd naar haar vernoemd en was zo de eerste “Lieske” Veugen. Zij werd geboren in 1710, wat ook haar te oud maakt om godin van de rede te zijn geweest. Het is zelfs niet bekend of ze toen nog wel leefde.

De tweede Lieske (1762-1846) is dezelfde persoon die reeds werd beschreven in het artikel van de Grood. Zij was 13 jaar ouder dan Cousin: op zich geen onmogelijke liefde, maar zij heeft in ieder geval met zekerheid geen zelfmoord gepleegd.

En dan is er dus nog een derde Lieske. Zij was niet dochter, maar de kleindochter van Joannes Godefridus Veugen en Maria Helena Barbara

Lousberg. Van deze Lieske zijn alleen de geboorteplaats en geboortedatum bekend: 13 mei 1801, te Gronsveld ². Vaak is dat een indicatie van kindersterfte, maar dat hoeft zeker niet altijd het geval te zijn. Zo is van Maria Helena Barbara Lousberg ook geen sterfdatum bekend, terwijl ze toch echt zes kinderen kreeg. Mogelijk is er verwarring ontstaan door dat “Lieske 3” een broer had die óók Eustachius Servatius heette. Hij zag eveneens te Gronsveld het levenslicht in 1803 en zou al op jonge leeftijd naar Nederlands-Indië vertrekken voor een militaire carrière, echter van slechts korte duur: in 1830 was hij bij zijn huwelijk in Batavia namelijk veearts, gespecialiseerd in paarden. Zijn enige zoon zou in Indië blijven, welke in 1893 overleed. Hiermee stierf de tak Veugen van Caestert uit. Overigens zou Marie Helene, de zus van “Lieske 3”, nog het beste trouwen: met de Franse edelman René de Caritat de Peruzzis. In sommige publicaties op internet staat hij te boek als markies, dit is echter foutief. Zijn vader en later zijn broer waren graaf van Condorcet, zelf was hij graaf van Peruzzis. Hun gezin had nog diverse nakomelingen, waaronder een burgemeester van Lanaken (omgekomen in WO I) en een suikerfabrikant.

Voor we terugkeren naar Cousin en Lieske maken we nog even een zijsprong. De al eerder aangehaalde Cootje Nahuijs had naast een broer ook nog twee zussen. Een daarvan was Huberta Gerarda (1780-1869), die gehuwd was met Bertrand Loisel (1771-1822), een voormalig Frans militair magazijnmeester. In 1804 kocht dit koppel kasteel Den Halder in Valkenburg, waar Loisel van 1806 tot 1810 ook gemeenteraadslid was. Vervolgens werd hij eigenaar van de olie- en meelmolen in de Lindenlaan. Vanaf 1819 werd hij ook nog buskruitproducent. Voor dit doeleinde werd er aan de Plenkert de zogenaamde Polfermolen gebouwd ³. Bertrand en

AFBEELDING 3: Stamboom en wapenschilden Veugen-Nahuijs-Loisel.

Joannes Veugen ca. 1649-1709 x Elisabeth Suijsters ca. 1660-1732

Philip Wilhelmus Veugen 1681-1758 x Maria Catharina Leufkens 1692-?

o.a:

Maria Elisabeth "Lieske 1" Veugen 1710-?

Joannes Godefridus Veugen 1721-1790 x Maria Helena Barbara Lousberg 1742-na 1823

Maria Elisabeth Veugen "Lieske 2" 1762-1846

Philip Wilhelmus Veugen 1764-?

Eustache Servatius "Stas" Veugen 1766-1834 x ←

Johan Everard Veugen 1769-1790

Maria Sophia Agnes Veugen 1771-1831 x1 Frederick Bruce ca. 1769-voor 1821

x2 Paul Joseph Leclerq ca. 1770-na 1821

Philip Henricus Veugen 1776-1861 x Anna Catharina d'Orotte (of Deroot of de Rooth) 1763-1814

Marie Helene Veugen 1798-1873 x1 René Antoine Frédéric Guillaume de Caritat de Peruzzis 1787-1829

x2 Mathias Josephus Scheepers 1797-1882

Maria Elisabeth "Lieske 3" Veugen 1801-1820 ??

Eustache Servatius "Stas" Veugen 1803-1864 x Wilhelmina Elisabeth Jacobs 1811-1848

Johannes Frederik Veugen 1831-1893 x Margaretha Petronella van Ark ca. 1831-?

Maria Veugen 1840-? x Jan Minos ca. 1840-?

Petrus Cornelis Nahuijs 1747-1804 x Catherine de Saint Amant 1748-1788

Catharina Nahuijs 1770-1844 x Rutger Jan Schimmelpenninck 1761-1825

Jacoba Cornelia "Cootje" Nahuijs 1775-1809 x1 Jacobus Wijnants 1775-voor 1805

x2

Huibert Nahuijs 1782-1858 x Aleida Johanna Catharina Geertruij de Vries 1782-1821

Huberta Gerarda Nahuijs 1780-1869 x Bertrand Loisel 1771-1822

Bernard Edmond Loisel 1809-1885 x Henriette Pelerin 1814-1892

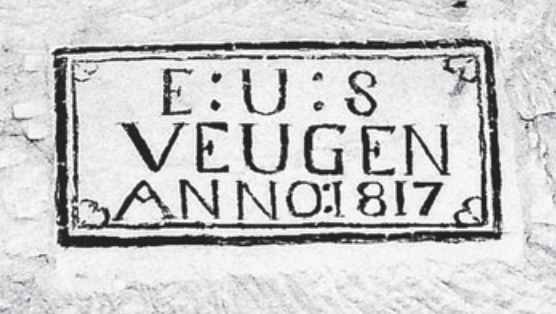
Augusta Loisel 1846-1902 x Christian Lodewijk Rendorp 1842-1921

Roger Rendorp 1877-1957 x Marie Hubertine Ernestine Regout 1884-1963

Frieda Rendorp 1911-1996 x Henri Felix Schimmelpenninck van der Oye 1903-1971

AFBEELDING 4: Jan Spee,
JS-04772, A36-26, RHCL.

AFBEELDING 5: Zelfportret
in Ternaaien-Boven (Jan
Spee, JS-04789, A36-36,
RHCL).

zijn vrouw werden na hun dood in een grafkelder aan de Plenkert ten ruste gelegd, evenals tien nakomelingen (kinderen, kleinkinderen en ook de aangetrouwde familie Rendorp). Mogelijk was de grafkelder in Caestert dus ook de inspiratiebron voor die te Valkenburg.

Vanuit het kasteel te Caestert moet Cousin door Veugen zijn geïntroduceerd in het berglopen. In Ternaaien-Boven staat er een opschrift van E:U:S (dus Eustache) Veugen uit 1817.

Mogelijk dat Cousin hierna iets te overmoedig werd en dacht ook zelf de weg te kennen in het gangenstelsel van Ternaaien-Beneden, getuige het opschrift op afbeelding 1. In het Latijn staat er:

<i>Hic est sedes</i>	Dit is de zitplek
<i>Ubi dominus Cousin</i>	Waar de heer Cousin
<i>Perditus erat die</i>	Verloren was op die dag
<i>25ma novembris</i>	De 25e november
<i>Anno 1817</i>	In het jaar 1817
<i>Sine Lumine (et)</i>	Zonder licht (en)
<i>Quocunque Auxilio</i>	Elke vorm van hulp

Rechts staat er een samenvatting in het Frans:
“*Cousin est ici perdu*” (Cousin is hier verdoofd).

Het is niet bekend of dit opschrift door Cousin zelf is geschreven (vanuit het perspectief van een 3e persoon) of een buitenstaander, maar vermoedelijk toch dat laatste. Een geboren Fransman als Cousin zou waarschijnlijk eerder schrijven: “*est perdu ici*”.

Het zou zo kunnen zijn dat Cousin niet, zoals eerder gedacht, een oogje had op de oudere Lieske (2), maar juist op de jongere (3). Was het wellicht

door hun leeftijdsverschil van 26 jaar dat deze liefde tot mislukken was gedoemd, en daardoor geheim moest blijven? En kwam deze alsnog aan het licht, met als gevolg een ‘crime passionnel’?

Het feit dat we tegenwoordig überhaupt nog deze overlevering kennen is te danken aan kanunnik Joseph Coenen (1870-1958), die in zijn kastelenboek enige bijzonderheden over de zelfmoorden vermeld ⁴. Hij was naast zijn officiële geestelijke baan ook amateurhistoricus, genealoog en heemkundige. Hij schreef in totaal meer dan 50 publicaties. Hij moet de Caestert-kwestie ook besproken hebben met de pastoor van Kanne, Jos van Heukelom (overleden in 1943).

Coenen heeft in 1947 nog vier personen ondervraagd over de kwestie. Van echte getuigen is er hier overigens geen sprake: daarvoor was de gebeurtenis uit 1820 veel te lang geleden. De ‘getuigen’ hebben het dus van horen-zeggen: niet uit eerste hand van de Veugens, want het kasteel was al in 1821 verkocht (mogelijk wegens de nare gebeurtenissen?) aan bankier Willem Visschers. Deze zal het verhaal toen hebben doorgegeven. Een kort overzicht:

Getuige:	Herinnerde naam:	Aangewezen locatie:
Onbekende in het kerkregister	-	Aan de poort, naast de brug
Secretaresse juffrouw van Beneden	Cousin	Kapelgrot
Boswachter Willem Meex-Schepers	-	Aan de traliepoort in het park
Pierre Hynderick de Theulegoet	Goffin	
Pachter Fias	Goffin, schoenmaker	

Bij het overlijden van Visschers (1769-1859) gaat het kasteel over naar zijn dochter Maria Gertrudis, die getrouwd was met Charles de Brouckère (1796-1860). Na zijn dood erfte zijn oudste dochter Elisa het kasteel. Zij was getrouwd met de Luikse bankier Jules Gerard Antoine Nagelmaekers (1804-1873). Volgens de getuigenlijst was juffrouw van Beneden de secretaresse geweest van Nagelmaekers. Dit gegeven lijkt echter problematisch: indien ze nog werkzaam geweest was onder Jules, dan moet ze rond 1850 zijn geboren. Dat zou haar bijna 100 jaar oud maken tijdens het interview van 1947. Nagelmaekers had geen kinderen, echter wel broers, waaronder Edouard (1805-1884).

Het is waarschijnlijker dat de secretaresse dan bij Edouards' zoon (Leon, 1835-1916) of kleinzoon (Marcel, 1870-1952) in dienst was. We zien hier dus meerdere personen in de informatieketen: Veugen > Visschers > de Brouckère > Nagelmaekers > zoon > (kleinzoon?) > secretaresse > kanunnik Coenen.

Bij het overlijden van Elisa de Brouckère in 1895 gaat het kasteel over naar haar broer, Alfred de Brouckère (1827-1908). Zijn vrouw was Flora Neyt, eerder gehuwd met senator Nicolas Jean Ghislain Reyntiens (1821-1870). Omdat Alfred geen directe familieleden meer heeft als erfgenaam, gaat het kasteel over naar de zoon van Reyntiens, Robert Florent Joseph Ghislain Nicolas (1853-1913). Bij zijn overlijden erfte niet zijn dochter, maar oudere zus Maria het kasteel. Zij was getrouwd met Gaston Hynderick de Theulegoet (1879-1914). Hun zoon Pierre (1879-1954) erfde het kasteel en zal de getuige zijn welke de kanunnik ondervroeg. Deze is dus nog verder verwijderd van de bron dan de secretaresse. Dit verklaart dan ook de verbastering van Cousin naar Goffin in het verhaal. De identiteit van pachter Fias is vooraan onbekend. Uiteraard is de onbekende in het kerkregister ook niet meer te achterhalen.

Bij de boswachter is dit wel gelukt. Willem Meex werd op 18 oktober

AFBEELDING 6 (links): Fotobewerking van 'Lieske' aan het hek over de parkbrug.

AFBEELDING 7 (rechts): Fotobewerking van 'Lieske' aan het hek.

26

1877 te Kanne geboren, waar hij ook overleed op 8 oktober 1950. Hij was getrouwd met Maria Catharina Schepers (1881-1964) ⁵. Willem zal dusdoende pas zo'n 70 tot 100 jaar na dato bekend zijn geraakt met de gebeurtenissen, wat hem in feite ook niet de meest betrouwbare getuige maakt. De verklaring van de pachter lijkt al helemaal incorrect: Cousin was zeker geen schoenmaker. Of had Lieske nog een 2^e aanbieder.. ?

Overigens zou volgens een journalist het touw van Lieskes strop in 1977 nog in de grafkelder van Caestert hebben gehangen ⁶: ook dit kunnen we rustig afdoen als een verzinsel.

Kort na de dood van Cousin verscheen er in de krant een oproep: *“Al degenen die vorderingen hebben tegen wijlen de heer Cousin, wordt verzocht deze binnen een week bij de staat in te leveren, ter bestudering door burgemeester Noyen, zoals bekend woonachtig in de Drie Gebroedersstraat”* ⁷. De uitkomst van dit onderzoek is niet bekend, maar later dat jaar werd er tot publieke verkoop over gegaan van zijn inboedel:

“Maandag 18 december 1820 en volgende dagen, zal er op drukke uren, in het huis van M. Veugen aan het St. Servaas-klooster, door notaris Der Houven worden overgegaan tot de verkoop van een prachtig en rijk

meubilair dat is nagelaten door wijlen de heer Cousin, bestaande uit tafels, ladekasten, plantenvakken, bureaus, houten bedden etc. Het grootste deel in mahoniehout, vooral de stoelen, fauteuils, sofa's. Inclusief een gestreepte satijnen bekleding, compleet voor een grote woonkamer. Voorts een

Turks voettapijt in groene zijdedraad voor een kleine salon, klokken in verguld brons en albast, kandelaren, beelden, diverse moderne fornuizen en kachels, kristallen, spiegels, porselein, een porseleinen tafel uit Sèvres met een gouden filet, gordijnen, pijlen, tafelmatten en een aantal andere objecten wier opsomming te lang zou zijn. Alles is te bezichtigen op zaterdag 16 december van negen uur 's ochtends tot twaalf uur 's middags en van twee uur 's ochtends tot vijf uur 's middags” ⁸.

Ruim een half jaar later vond er nog een boekenverkoop plaats:

“Dinsdag 10 juli 1821 verkopen we publiekelijk (in het huis van mevrouw de weduwe Machiels, Brusselsestraat) een prachtige verzameling historische boeken, literatuur en andere soorten wetenschap, uit de nalatenschap van wijlen de heer G.G. Cousin. De boeken zijn de dag voor de verkoop te zien, van 10.00 uur tot 12.00 uur en van 03.00 uur tot 05.00 uur in te kijken. De catalogus wordt verspreid bij de drukker A.J. Koymans, Marktplein n. 1646, voor een Luikse cent voor de armen. Let op: daar wordt ook een supplement verspreid dat los van de catalogus wordt verkocht” ⁹.

De overheid had zijn trouwens administratie niet volledig op orde, want in 1826 werd Cousin nog uitgenodigd op het belastingkantoor, dus zes

AFBEELDING 8: Rutger Jan Schimmelpenninck en Catharina Veugen.

jaar na zijn dood, voor een teruggave (!) van buitengewone belasting die in 1814 was betaald ¹⁰.

Al met al is het zo dat via mondelinge overlevering het verhaal over de dood van Cousin (en eventueel “Lieske 3”) flink verdraaid kan zijn voordat deze daadwerkelijk op papier is gezet. Het verhaal doet wellicht ook denken aan ander bekende liefdestragedies, zoals Romeo en Julia of Orpheus en Eurydice.

Er bestaat echter ook een kans dat er helemaal geen geheime verhouding was tussen Cousin en Lieske.

Het is namelijk zo dat Cootje Nahuijs al eerder gehuwd was met Jacobus Wijnands (vermoedelijk in 1796, toen ze 20 jaar oud was). Maar slechts een jaar later, in 1797, had ze een buitenechtelijke verhouding met Eustache Veugen.

Wat was nu het gevolg: een andere zus van Cootje, Catharina (1770-1844), was getrouwd met Rutger Jan Schimmelpenninck ¹¹. Als parlamentslid en ambassadeur was hij natuurlijk niet gebaat bij schandalen in zijn schoonfamilie en zou zich enorm opwinden over de affaire: hij noemde Eustache

Veugen “een veragtelijke scherm” en “een bedrieger” ¹². Cootje zou uiteindelijk alsnog trouwen met Eustache, in 1805. Zou het kunnen dat men deze affaire later heeft verbonden “met Lieske” en de mysterieuze dood van Cousin? De waarheid zal wellicht nooit meer te achterhalen zijn.

Dankwoord

Met dank aan Ed de Grood, Johan de Jong en Sven Nijenhuis van restaurant Ambrozijn te Valkenburg.

Literatuur

- Ed de Grood, De dood te Caestert, SOK-Mededelingen 10 (1987) ¹³
- Ton Breuls, Ondergronds begraven, SOK-Mededelingen 21 (1993)

Voetnoten

- 1 Zie voor achtergrondinformatie bijvoorbeeld op Wikipedia: “Cultus van de Rede”.
- 2 Geboorteregister Gronsveld, RHCL 12.032, inv. 2, akte 15
- 3 www.houthem.info/pages/kruitmolen.htm
- 4 De kastelen van den Maaskant, 1947. Als redactionele noot toegevoegd in: De Limburgse Leeuw, editie nov-dec 1953.
- 5 Haar zus was overigens de moeder van Catharina Duplessis (1911-1996), van wie op internet beweerd wordt dat ze een buitenechtelijk kind zou zijn van Prins-Hendrik, de echtgenoot van koningin Wilhelmina. Hiervoor is er echter geen enkel bewijs.
- 6 Jan Wintraecken in De Stem, 27-8-1977
- 7 Journal de la province de Limbourg, 30-7-1820
- 8 Journal de la province de Limbourg, 30-11-1820
- 9 Journal de la province de Limbourg, 7-7-1821

naer maestricht
jaentruag met sien
Roembouten

1952

naer frotger
den heer pidass

naer frotger
den heer pidass

“ ’t Waore die van Sloeze!!!”

Diefstal van een flinke partij mergelblokken

J. KNUBBEN, BOVENSTEBOSCH 34, 6228SJ MAASTRICHT

◀ **AFBEELDING 1:** Meetpunt “naer maestrigh jaen taens met sien koensorten 1752 naer Sichen den heer pielaer”. Foto Rob Heckers.

Inleiding

In de ‘Grote Berg’ komt, naast het jaartal 1707, ook het jaar 1752 prominent in beeld m.b.t. een opmeting. De opmetingen uit 1707 zijn reeds eerder in SOK Mededelingen besproken. Nieuwsgierig geworden naar het laatste jaartal, verrichtte ik onderzoek in de ‘*Rollen van Sichen en Sussen*’ en de resolutieprotocollen van het kapittel van Sint Servaas te Maastricht.

In 1752 bleken blokbrekers in deze groeve illegaal gebroken te hebben onder gronden van ‘*de Heeren van Alden Biesen*’ en de ‘*Heeren van het capittel*’. Rond dit vergrijp kwam ik ook een aanklacht wegens diefstal van mergel en mishandeling tegen. Deze gebeurtenis was zeer waarschijnlijk gevolg van het geding dat over de illegale werkzaamheden bij de schepenbank aanhangig gemaakt was.

In een eventuele publicatie m.b.t de illegale breekwerkzaamheden zal hier waarschijnlijk niet zoveel aandacht aan besteed kunnen worden. Deze aanklacht vormt op zichzelf echter een dermate interessant verhaal, dat ik de lezers van SOK Mededelingen, via een apart artikel, zo uitgebreid mogelijk hier van op de hoogte wil brengen.

Deze ‘bijvangst’ van het genoemde onderzoek vond ik in een transcriptie van Johan Willems. Ze bleek te gaan over diefstal van een flinke partij mergel die leidde tot een flink pak rammel. Als voornaamste daders werden Jaspar en Michiel Tants vermeld. Uit andere verslagen in de ‘rollen’ blijkt dat beide heren blokbreker waren in de ploeg van hun vader schepen Jan Tans. De namen van deze blokbrekende familie komen veelvuldig voor in ‘de Grote Berg’.

De betrokken partijen bij deze kwestie zullen dit verhaal niet als leuk ervaren hebben! In dit artikel worden, voor de sfeer, meerdere stukken tekst uit de ‘rollen’ letterlijk opgenomen. Daarnaast worden andere stukken tekst ‘vrij vertaald’ weergegeven.

De ‘rolverdeling’ in dit verhaal

Ter verduidelijking voor de lezers vooraf de personen die in dit verhaal een rol speelden.

Slachtoffer/klagers:

Willem Lenaers, bestolene.

Catherina Wijnen echtgenote van Willem Lenaerts.

Willem (Dries) (Raets) van Niveishandeld slachtoffer.

Maria Wijnen, echtgenote van Willem van Nivel, waarschijnlijk zus van Catherina Wijnen.

Daders:

Jaspar Tants, dader.

Michiel Tants, dader, broer van Jaspar.

Onbekende neef van Tants uit Herck, probeert mishandeling te stoppen.

Onbekend persoon uit Millen, figurant.

Getuigen:

Steven Lenarts, getuige woonachtig in de Veijl.

Liesbeth Lenarts, getuige, echtgenote van Steven.

Willem de la Croix, getuige.

Het schepengerecht:

Schepen Hendrick Jentis

Adam Onckeligh, gerechtsbode

De diefstal

Willem Lenaers meldde zich, waarschijnlijk behoorlijk opgewonden op 18 oktober 1752, bij gerechtsbode Adam Onckeligh van het schepengerecht Zichen en Zussen. Willem gaf aan dat onverlaten die dag een flinke partij mergelblokken van hem gestolen zouden hebben. Daarop ging de gerechtsbode aan de slag. Hij spoedde zich in de richting waar de dieven zich met hun buit zouden bevinden.

Diezelfde dag nog meldde gerechtsbode Adam Onckeligh bij het schepengerecht dat hij op verzoek van Willem Lenaers beslag gelegd had op maar liefst zes à zeven karren van Sluizen of van Membruggen, welke beladen waren met stenen van voornoemde Lenaers. Membruggen is een klein dorp en deelgemeente van de gemeente Riemst. Op deze flinke partij mergel werd door de gerechtsbode beslag gelegd en mocht niet verder vervoerd worden op straffe van zogenaamde belemmering/opheffing van beslaglegging (*commerbreuck*) en andere wettelijke maatregelen (*statuaire*). Er werd het volgende over genoteerd in het schepenboek:

“Adam Onckeligh gerechtsboode brengt aen op den 18 oktober een arrest gedaen te hebben op den 18 oktober 1752 met permissie van den heer officier ter instantie van Willem Lenaers op ses à seven karren van Sluysen oft van Membruggen, gelaeden met steenen van deselve niet meer te vervoeren op poene van commerbreuck en andere statuaire, en is in hoeden gekeert den 18 oktober 1752”.

AFBEELDING 2: Landschap Grote Berg, Foto: Rob Heckers.

De mishandeling

Het gepleegde vergrijp bleef echter niet bij alleen de melding van de diefstal. Al snel bleek deze kwestie nog een vervolg. Op dezelfde dag namelijk werd er bij de schepenbank door een zekere Willem van Nivelle gemeld dat hij flink mishandeld was en dat hij daarom een aanklacht indiende tegen de dader(s). Niet geheel toevallig bleek de dader van deze mishandeling eveneens betrokken te zijn bij bovenvermelde diefstal.

Het slachtoffer wordt in de rollen ook wel vermeld als Willem (Dries) (Raets) van Nivelle. Raets duidde op de achternaam en 'van Nivel' mogelijk op de afkomst (Nijvel). Hij werd, naar zijn zeggen, ernstig mishandeld door een aantal personen die betrokken waren bij de diefstal van de partij mergel. Willem zou zelfs zijn muts hebben moeten afgeven. Hij was verder nogal behoorlijk onder de indruk van het feit dat er, tijdens de mishandeling, door meerdere personen geroepen zou zijn dat men hem dood moest slaan.

De roep

Naar aanleiding van deze mishandeling werd op bevel van de officier de zogenaamde 'roep' gedaan. In SOK Mededelingen nr. 71 staat beschreven dat de gerechtsbode van de schepenbank bij een zogenaamde 'roep' op een vaste openbare plaats een oproep deed aan de dader of eventuele getuigen om zich te melden bij het schepengerecht. De dader diende binnen 3 dagen te bekennen, anders zou de daad behandeld worden als moord en straatroof (*straatschenderije*). Het niet zelf melden door de dader(s) zou dus flink strafverzwarend werken. Dit gebeuren werd als volgt in de rollen vermeld:

“Adam Onckelingh gerechtsboode brengt aen geroepen te hebben op den 18 oktober 1752 door order van den heer officier, wie diegeenige is oft zijn die den persoon van Willem van Nivelle op heeren straet genaamt de Veijl mordaedelijck geslaagen en mishandelt, en hem sijn mits doen afgeeven, seggende met deese woorden slaat hem doot, wie daer aen en bij is geweest, raad oft daad hebben gegeven dat dieselve hetselve sullen hebben te bekennen inwendig drie daagen, op poene dat het sal gehalden worden voor moordt en straatschenderije, En is in hoeden gekeert den 18 oktober 1752”.

Getuigenis Catherina Wijnen bij het schepengerecht

32

Zoals boven beschreven meldde Catherina Wijnen, echtgenote van de benadeelde Willem Lenaerts, zich als eerste op 20 oktober 1752 bij de schout. Zij gaf duidelijk aan dat de daders de blokbrekers Jasper en Michiel (Machiel) Tants zouden zijn. In de rollen werd de getuigenis van Catherina Wijnen als volgt opgenomen:

“Voor mij is gecompareert Catherina Wijnen huysvrouwe van Willem Lenaerts om s’ heeren roep niet te versmiden bekend als dat sij geaccompagneert met den gerechtsboode Adam Onckeling en Willem Dries van Nivelle, welcke is gaan sien wie haar steenen ginck laaden aen den Bergh, en aldaer gesien heeft eenige karren van Sluijsen geaccompagneert met Jasper Tants welcke de steenen aldaer heeft doen oplaeden, en met deselve weghevaeren is tot in de Veijl omtrent het huys van Lenaert Lenaers, alwaar den boode Onckeling bijcomende heeft deselve steenen gearresteert, alsdoen is Jasper Tants bijgekoomen en heeft deselve doen weghvaeren”.

Uit het bovenstaande valt te lezen dat de gerechtsbode, vergezeld door Catherina en haar zus, bij de groeve is gaan kijken wie haar stenen aan het

laden was. Daar troffen zij enige karren uit Sluizen. Deze werden begeleid door Jasper Tants die de stenen daar liet opladen en wegvoeren. De gerechtsbode en zijn begeleidsters troffen de daders aan bij het buurtschap ‘De Veijl’ ter hoogte van het huis van Lenaert Lenaers. Ter plekke heeft de gerechtsbode beslag gelegd op de daar aangetroffen partij mergel. Jasper Tants was blijkbaar niet snel onder de indruk. Hij kwam erbij en gaf de voerlieden opdracht om verder te gaan met hun transport.

Dan gaat het verhaal verder en kunnen we in de rollen het volgende lezen:

“Doen heeft Willem Raets van Nivel gevraagd waervoor hij Jasper die blocken had doen oplaeden, waerop Jasper seyde het waren de sijne, en dat sij souden de amende betalen, gelijk sij deden, en naer eenige woorden tegen malkanderen gesproken te hebben is Jasper Tants gaen roepen sijn broeder Michiel Tants en eenen neeft van Herck met naame niet kennende, en wederom terughkoomen, heeft Michiel Tants den voors: Willem Dries met eenen grapstock voor sijn hert geworpen dat hij ter aerde is gevallen”.

Vervolgens heeft Willem Raets (Dries of Van Nivel), schoonbroer van Catharina, zich met de kwestie bemoeid. Hij vroeg aan Jasper Tants waarom hij de blokken had laten opladen. Laatstgenoemde reageerde doodleuk dat het zijn blokken waren en dat hij een eventuele boete wel zou betalen en deed dat vervolgens ook.

Na enig overleg had Jasper Tants zijn broer Michiel en een van naam onbekende neef uit Herck (Herk de Stad) erbij gehaald. Toen had Michiel Tants voornoemde Willem Raets met een kegel op de borst geworpen, waardoor deze op de grond viel. In de rollen kunnen we overigens vaker lezen dat een kegel regelmatig gebruikt werd als slagwapen. Het gebeurde werd als volgt vermeld:

“Soo is Jaspar met sijnen neve met stocken den voors Raets op den grondt leggende op sijnen kop en andere litmaeten geslaegen, en opstaende en de slagen ontkomende is wegh gelooopen tot Sichen in den stal van Hendrick Willems alwaer sij hem vervolgt hebben, en hebben aldaer doen aftgeeven sijn mets, soo vraegde deesen Willem Raets oft hij niet genoeg geslaegen was, waarop sij antwoorden van neen, sij souden hem doodt slaen, verders verclaert niet te weeten. Actum den 20 october 1752”.

We kunnen dan lezen dat vervolgens Jaspar en zijn neef met stokken op hoofd en ledematen van de op de grond liggende voornoemde Raets (van Nivelles) zijn gaan slaan. Deze is toen opgestaan en, in een poging aan de slagen te ontkomen, weggelopen. Raets is daarop gevluht tot in de stal van Hendrik Willems in Zichen. De daders hadden hem tot daar gevolgd en hem zijn muts doen afstaan. Het slachtoffer vroeg of hij nog niet genoeg klappen gekregen had. Hierop antwoordden de daders dat dit in hun ogen niet het geval was en dat zij hem dood zouden slaan. Catherina Wijnen verklaarde verder dat zij niets meer wist.

Getuigenis Steven Lenaerts

Op 20 oktober meldde zich een volgende getuige zich bij de schout. Het was Steven Lena(e)rts uit de buurtschap de Veijl. Inwoner van het huis waar de vrachtvoerders in de nabijheid door de *gerechtsbode werden staande gehouden*. Lenaerts verklaarde dat hij op het lawaai uit zijn huis gekomen was omdat hij niet wist wat er aan de hand was. Hij had gezien dat Michiel Tants in zijn handen een kegelpion en een stok had. Jaspar Tants had ook een stok evenals een persoon uit Herck en een van Millen. Lenaerts verklaarde dat hij gezien had dat Michiel Tants de man van Marie Wijnen heeft neergeslagen en dat Jaspar Tants het slachtoffer daarop ook geslagen had. De bewuste neef uit Herck zou hebben belet dat het

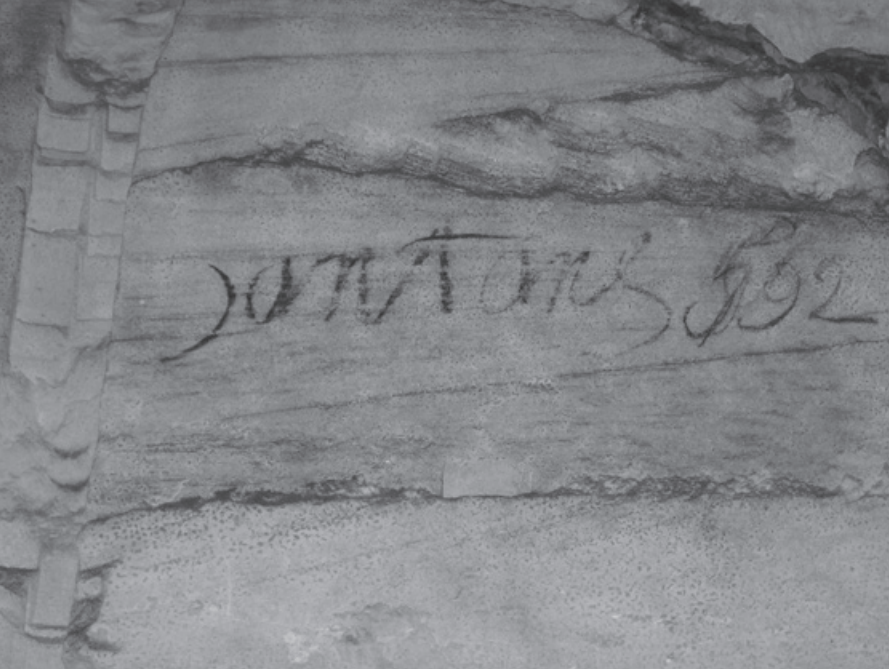
slachtoffer nog meer slaag kreeg. Door deze tussenkomst was het het slachtoffer gelukt om weg te kunnen lopen tot in de stal van Hendrik Willems. Jaspar Tants volgde hem tot daar. Verder verklaarde de getuige niets meer gezien te hebben. In de rollen waar over deze kwestie melding gedaan werd staat dit als volgt verwoord:

“Voor mij is gecompareert Steven Lenarts uyt de Veijl om s’ heeren roep niet te versmaaden, bekend als dat hij op geregt is uyt sijn huys is gekoomen, niet wetende wat te doen was, heeft gesien dat Michiel Tants eenen grapstock met eenen anderen stock in den handt had, en dat Jaspar oock eenen stock had met eenen persoon van Herck en eenen van Millen, en heeft gesien dat Michiel Tants den man van Marie Wijnen heeft neergeslaegen, en dat Jaspar Tants als doen oock sloegh en dat die van Herck gedaen had, nogh meer slaegen soude gekregen hebben, maer sulx belet heeft en onder dit voordeel is den voors: man weghgelooopen tot in den stal van Hendrik Willems en dat Jaspar Tants hem gevolgt heeft, verders verclaert niet gesien te hebben, actum den 20 october 1752”.

33

Getuigenis Liesbeth Lenarts

De echtgenote van getuige Steven Lenarts verklaarde dat zij zich, op grond van de roep bij de schout, meldde. Zij vertelde dat zij afgelopen woensdag in de buurt van haar huis de man van Maria Wijnen samen met Catherina Wijnen, huisvrouw van Willem Lenaers, gezien had. Deze werden vergezeld door gerechtsbode Adam Onckeling. Laatstgenoemde legde ter plekke beslag op een aantal met mergelblokken beladen karren uit Sluizen. Daarop zou Jasper Tants ten tonele gekomen zijn. Hij zou tegen de voerlieden gezegd hebben dat deze weg moesten rijden en dat hij wel de verantwoording op zich zou nemen. In de genachten staat te lezen:

AFBEELDING 3: Jan Tans 592. Foto T. Breuls

zou Jaspar Tants weggegaan zijn om zijn broer Michiel Tants erbij te roepen. Deze werd bij zijn aankomst vergezeld door een man uit Herck en een uit Millen. Ieder van hen had een stok in hun hand. Die van Millen had bovendien een kegel in de rechterhand.

Toen die bij Willem Raets kwamen werd deze door Michiel Tants zo hard met de kegel bekogeld dat deze over de grond wegstuiterde en hij daarna zo veel slaag kreeg dat hij op de grond gevallen zou zijn. Volgens Liesbeth Lenarts zou het slachtoffer door Jaspar en zijn neef daarna nog met stokken op zijn hoofd en ledematen geslagen zijn. Zij verklaarde gezien te hebben dat de man uit Herck met zijn stok het slachtoffer tegen de slagen beschut zou hebben. Willem Raets was daardoor kunnen opstaan en had vervolgens kans gezien om weg te lopen.

Voor mij is gecompareerd Liesbeth Lenarts om 's Heeren roep niet te versmaaden bekend als dat op voorleeden woensdagh 's morgens omtrent neegen uren gesien heeft omtrent haar hujs den man van Maria Wijnen met Catherina Wijnen huysvrouwe van Willem Lenarts geaccompagneert met Adam Onckeling Gerechtsboode, welcken aldaar arresteerde eenige karren van Sluijsen gelaaden met steenen waerop Jaspar Tans is aangekoomen seggende tegens de voerluidens vaartwegh, ick respondeer voor uw.

Na wat woorden gewisseld te hebben met de vrouw van Willem Lenarts

Zij verklaarde verder gezien te hebben dat Michiel Tants het slachtoffer daarbij nog een klap achter op zijn hoofd gegeven had. Het slachtoffer was toen naar Zichen tot in de stal van Hendrick Willems gevluht. De daders hadden hem tot daar gevolgd. Jaspar Tants had hem daar zijn muts doen afgeven. Verder verklaarde Liesbeth niets meer aan haar getuigenis te kunnen toevoegen. De akte werd besloten met de opmerking dat ze op dezelfde dag voorgelezen was als bovenvermeld verslag d.d. 20 oktober 1752 (*Lectum ut supra*).

Getuigenis Willem de la Croix

Uiteindelijk verscheen Willem de la Croix op 20 oktober 1752 bij schepen Jentis. Hij verklaarde gezien te hebben dat Jaspar Tans het slachtoffer Willem Dries (van Nivel) neergeslagen zou hebben. Michiel Tants had zich vervolgens bij hen gevoegd. Laatstgenoemde had het slachtoffer, toen hij opkrabbelde, ook geslagen. De broers Tants zouden, volgens deze getuige, het slachtoffer tot in het dorp nagelopen hebben. Dit zou gebeurd zijn in de buurtschap de Veijl nabij het huis van Lenart Lenaers. De la Croix gaf verder aan dat hij gezien had dat het slachtoffer door de slagen van Jaspar en Machiel Tants flink bloedde. Deze getuigenis werd opgeschreven en voorzien van *'het hantmerck'* van getuige Willem de la Croix. Dit gebeurde in de vorm van een kruisje i.p.v. een handtekening onder een document. Hiermee gaf iemand die niet kon lezen of schrijven te kennen dat hij op de hoogte was van de inhoud. Het document werd verder ondertekend door Hendrick Jentis in zijn functie als schepen. Tot zover de beschrijving van deze diefstal met mishandeling die zich 270 jaar geleden in de schepenbank Zichen en Zussen afspeelde.

Slot

Zoals we in de inleiding kunnen lezen, worden in de rollen van Zichen en Zussen de namen van deze blokbekende broers, zonen van schepen Jan Tans, vaker vermeld. In de rolregisters van Zichen en Zussen wordt overigens meerdere malen melding gedaan van illegaal breken door diverse blokbekers onder andermans grond dat leidde tot een geding bij het schepengerecht.

Daarnaast kwam ik in de rollen o.a. de naam van deze familieleden tegen bij een opsomming van personen die het uitgevaardigde verbod van het kapittel m.b.t. muziek, dansen en drinken in de herberg van Jan Heijnen tijdens de kermis overtreden hadden. Waren het zulke 'ruige jongens' of was dit een afbeelding van het achttiende eeuwse plattelandsleven in een schepenbank? Ik kan het niet zeggen, maar hiermee hebben zij in ieder geval, onwetend, gezorgd voor interessante gegevens voor ons. Kloppartijen kwamen, naast schending van de regels m.b.t. muziek en drank in herbergen tijdens kermissen, trouwens regelmatig voor.

Dankwoord

Dank aan Ton Breuls voor zijn ondersteuning bij het onderzoek en hulp bij het tot stand komen van dit artikel.

Dank aan Johan Willems voor zijn transcriptie van een deel van de rollen van Zichen en Zussen.

Gebruikte literatuur

- **Johan Willems**, 'Op zoek naar de landmetingen in de Lacroixberg', in SOK Mededelingen nr. 28, Maastricht 1997.
- **Rollen Zichen en Zussen 1752 – 1752**. Transcriptie door Johan Willems van de gelijknamige documenten die in het Rijksarchief te Hasselt worden bewaard.
- **John Knubben**, 'Het kapittel van Sint Servaas, de schepenbanken en mergel (1)', in SOK Mededelingen nr. 71, Maastricht 2019.
- **John Knubben**, 'Het kapittel van Sint Servaas, de schepenbanken en mergel (2)', in SOK Mededelingen nr. 73, Maastricht 2020.

Verwundete
Kriegsjahr

1914-1915

Trompeter
Older Fehrmann
reit. Feldst. 1.
Regt. 3.

Pfandbesitzer

Een Brandenburgse soldaat in de Jezuïetenberg

GUIDO THIJS, OUDEWEG 5, 3770 KANNE

Enige tijd geleden wandelde ik weer eens met mijn broer Albert door de Jezuïetenberg. Jammer genoeg zonder toeristen, want wegens de covid-maatregelen waren die toen nog steeds niet toegelaten.

Tijdens de reguliere rondleidingen gaat natuurlijk alle aandacht naar de vele prachtige beeldhouwwerken, reliëfs, schilderijen en tekeningen, die dit Rijksmonument tot ver over de grenzen zo uniek maakt.

Maar met elke week een bezoekje aan de berg te brengen hebben we nu meer de mogelijkheid om de talloze andere opschriften, die licht over het hoofd worden gezien en zo aan onze aandacht ontsnappen, eens wat beter te gaan bekijken.

En zo viel ons oog op het hierbij afgebeelde opschrift (afb. 1). Het is een met houtskool getekend kader van zowat 40 cm x 80 cm. Met een tekst die (nog) niet helemaal te lezen is:

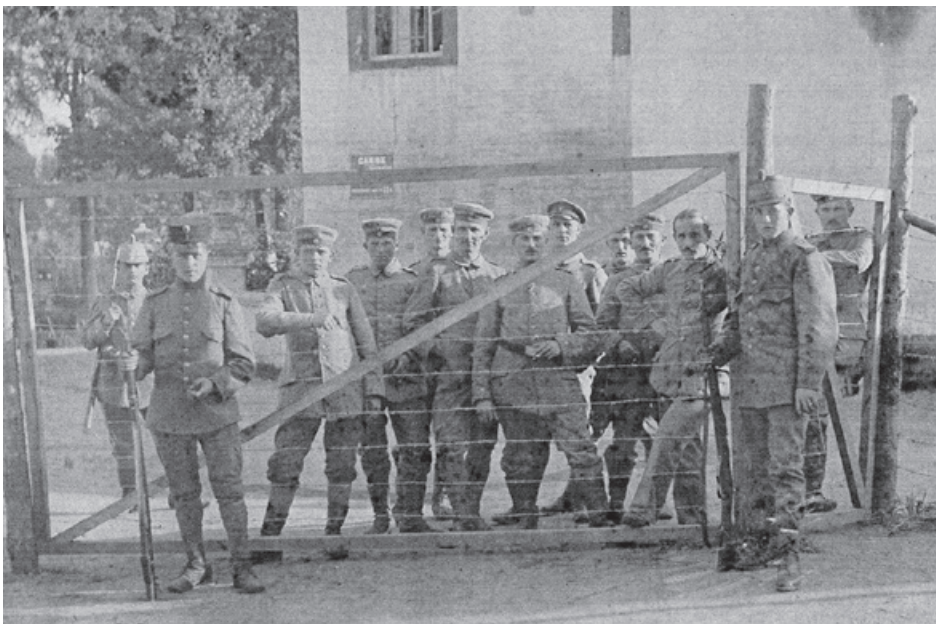
*“Verwundete Kriegsjahr 1914-1915 – Trompeter Otto Fe....Feld...Regt.3.
Brandenburg”*

37

Het gaat hier dus blijkbaar om een soldaat van het 3^e Brandenburgse regiment, die gewond raakte in het oorlogsjaar 1914-1915.

Jammer genoeg staat in of bij het kader geen nadere datum van het aanbrengen op de wand vermeld. Maar normaliter kan deze soldaat rond het vermelde tijdstip ook niet in onze berg zijn geweest. De ingang van de Boschberg (in die tijd had de Jezuïetenberg geen eigen ingang) bevindt zich op Nederlands grondgebied en vermits Nederland neutraal was tijdens WO1, kon het in principe geen Duitse soldaten op het neutrale grondgebied toelaten. In die periode was Kanne van Nederland afgesloten door prikkeldraad met een stevige Duitse en Nederlandse wacht.

Nu zou men misschien wel denken dat men ondergronds een doorgang kon vinden.

AFBEELDING 2: Grensafsluiting in Kanne (Foto coll. G. Thijs).

“Op deze 8^e augustus (1914) zag een ooggetuige uit Roelenge dat een Duitse infanterist zich in Kanne wilde overgeven aan de Belgen of de Nederlanders. Het maakte hem allemaal niets uit want hij zag het niet meer zitten. Hij werd overgeleverd aan de Hollandse douane.”

En verder nog : *“...Diezelfde dag gaven ongeveer 40 Duitsers zich in het bos boven het kasteel met pak en zak over aan de Hollandse grenswachters”.*

Zou onze trompetter misschien tot deze groep hebben behoord ? Zover reikt mijn informatie helaas niet. Maar dat hij zijn naam “ooit” in de berg achterliet is wel duidelijk.

Dat er wel degelijk “Brandenburgers” in onze regio waren in het begin van WO I kunnen we vinden in

het lijvig boek “Limburg in de Eerste Wereldoorlog – De oorlogsdagboeken van Nicolaas Theelen”, samengesteld door Kamiel Mertens voor Studium Generale vzw.

Deze Nicolaas Theelen (oprichter van de krant “Het Belang van Limburg”) schrijft in zijn dagboek op 9 augustus 1914 (pagina 63 van het werk van K. Mertens) : *“...We zien beurtelings huzaren, doodskop-huzaren, dragonders en ulanen....”.*

Op 28 augustus 1914 (pagina 98 van het werk van K. Mertens) schrijft hij :

Het was in die tijd inderdaad mogelijk om via de Cannerberg in de Kasteelgroeve te geraken, maar niet in de Boschberg. Die verbinding bestond toen nog niet.

Een doorgang tussen Cannerberg/Muizenberg en de Boschberg is pas van later en fungeerde als nooduitgang van de NAVO-Hoofdkwartier in de Boschberg.

Het opschrift prikkelde mijn nieuwsgierigheid en dus ging ik op zoek naar bijkomende informatie.

In het boekje dat de Heemkunde Kanne uitgaf in 2010, “Kanne in de ban van de Eerste Wereldoorlog”, kunnen we onder meer het volgende lezen :

AFBEELDING 3: Brandenburgse soldaten voor een kalksteengroeve in Frankrijk (foto coll. G. Thijs).

“...De meeste troepen die hier voorbij trokken kwamen van de Russische grenzen ; van Oost-Pruisen, van Polen, van Posen, van P..., van **Brandenburg** en Berlijn.

Echte Brandenburgers die !...”

Hiermee was mijn zoektocht en honger naar informatie over Brandenburgse regimenten nog niet gestild, eerder aangewakkerd. Tot ik tenslotte op deze merkwaardige foto stootte.

Brandenburgse soldaten voor de ingang van kalksteengrotten.

Maar vooraleer de geachte lezer in extase schiet wil ik er toch snel bij vertellen dat deze foto werd genomen voor kalksteengrotten, zeer gelijkend op onze “berg” weliswaar, in de omgeving van Dreslincourt, in de Oisevallei in Frankrijk. De

groeve die hier staat afgebeeld draagt de naam “Cinq Piliers” Wat er ook van zij, in Brandenburg kent men dus ook onze berg.

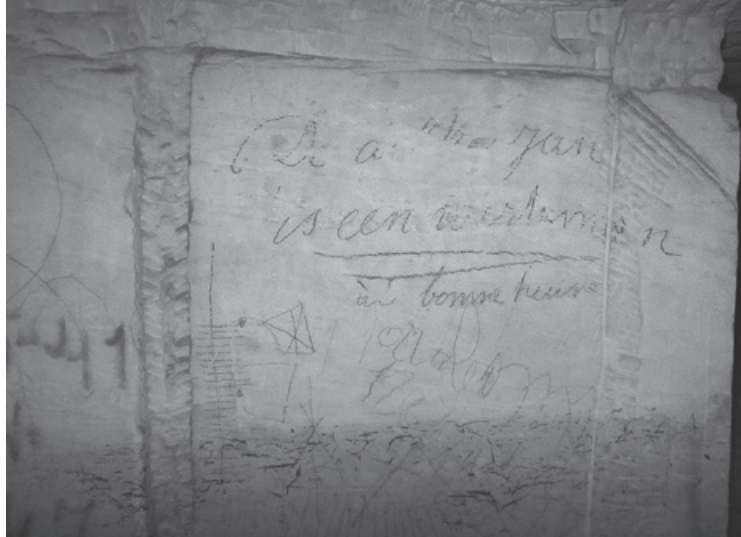
Mr. Le Marchant

London

De Dikke Jan is een werkmán à la bonheure

TON BREULS, BOVENSTRAAT 28, 3770 KANNE

Bij het verhaal van de blokbrekers wordt al gauw het beeld geschetst van hardwerkende mannen die in de koude, donkere en vochtige omgeving van de vroege morgen tot de late avond al zwoegend een karige boterham trachtten te verdienen. Bij het kijken naar oude foto's van de blokbrekers dringt zich de vraag op: "was het echt zo zwaar, daar in de ondergrond?" Op de foto kijken de mannen namelijk bijna zonder uitzondering ernstig, poseren stijf en stram, dragen bijna allen een snor en als er toen al zo iets was als 'de mode van de blokbreker', dan deden ze daar keurig in mee. Brave en wellicht wat saaie mensen, zo te zien. Maar natuurlijk is dat een geromantiseerd en gekleurd beeld, dat we maar al te graag blijven koesteren. Vroeger had men een andere definitie van hard werken. Wat we tegenwoordig "hard zwoegen" zouden noemen, daar haalde men toen al gauw de schouders voor op. En dat ze altijd statig op de foto staan komt door de lange belichtingstijd, die men moest hanteren. En dat ze meestal een snor hebben is ook een flauwe constatering, want die had bijna iedereen. Was het ondergrondse leven dan minder of zwaarder dan bovengronds? Wie zal het zeggen? Ondergronds was er minstens één factor die daadwerkelijk verschilde met de bovengrond: de ontbrekende sociale controle. In de duisternis of bij het schaarse licht van olielampjes speelde zich wel eens wat af, waar bijvoorbeeld moeder de vrouw of mijnheer pastoor niet zo gelukkig mee kon zijn. Sommige opschriften verwijzen daar expliciet naar en die kan men rubriceren in de map "rode oortjes avant la lettre". Tijdens de vele bezoeken die ik aan de Grote Berg van Zussen bracht kwam ik ook opschriften tegen die verwezen naar een zekere andere ontspanning. Als voormalig uitbater van het café de Berghhouer in Maastricht ben ik natuurlijk altijd geïnteresseerd in het dorstgehalte van de werkende mens en het is daarom niet zo verwonderlijk dat mijn oog op opschriften viel van of over een zekere Jan Lenaerts, vaak in verband met drinken. Opvallend is dat de opschriften niet bij elkaar staan, maar redelijk verspreid over een aanzienlijke deel van de groeve.

AFBEELDING 2: De dikken Jan is een werkmán à la bonne heure

42

Mijn eerste kennismaking met Jan was een opschrift op de mergelwand in de nabijheid van de zogenaamde graet van Janneke. Ik veronderstel ten minste dat het over “onze” Jan gaat, ondanks dat zijn naam niet correct gespeld is: “Jan Lenaerst vogelaar poeper tapper” (6.41). (De codering achter het opschrift verwijst naar het inventarisatienummer in sectie of andere indeling van de groeve. In dit geval sectie 6, pilaar 41).

Het is bepaald geen complimenteus opschrift, maar zo bestaan er meer. Sociale controle ontbrak nou eenmaal in de donkere galerijen en iedereen kon schrijven wat hij wilde. Omdat het geschrevene over Jan Lenaerts op zich zelf staat - er zijn geen andere aantekeningen van hem in de directe omgeving - verdween zijn naam al vlug naar de achtergrond. Maar een paar honderd verder duikt de naam weer op in opschriften op de wand. En wat opvalt is dat die opschriften, op zijn minst gezegd, niet immer flatteus zijn. En dat is nog mild uitgedrukt. Wie is die Jan Lenerts?

Jan Lenaerts was (volgens zijn eigen schrijven op de mergelwanden) rond

het midden van de 19^e eeuw actief als blokkbreker in de Grote Berg van Zussen. “Jan Lenaerts heeft heir gewerkt 1859” (C73).

Lenaerts is een vrij algemene familienaam in Zussen en Zichen en men komt de naam dan ook met een zekere regelmaat in de Grote Berg tegen. Maar onze Jan was wel een heel bijzondere Lenaerts. Met veel dorstige vrienden en zelf lustte hij ook wel zijn glaasje. Of zijn omvangrijke buik van veel bier of jenever drinken was, is niet meer te achterhalen. Maar als je naam op de mergelwand genoteerd wordt als “J Lenaerts Dikke 1859” (C 77), is de vraag of de titel “Dikke” zelfverkozen is of is het een bijnaam, die je “vrienden” voor je verzonnen hebben.

Bij heel wat opschriften is het niet altijd duidelijk van wie ze afkomstig zijn. Men mag aannemen dat de minder flatteuze niet door Jan zelf genoteerd zijn. Het is moeilijk te geloven dat “Jan Lenaerts dronkaer” (37.12) door hem zelf is geschreven. Daar zullen zijn vrienden welhaast zeker verantwoordelijk voor zijn. Mogelijk was het een poging tot humor en (b) lijkt het onderscheid tussen onschuldige plagerij en bitse opmerking niet altijd even geslaagd. Hoe was en is het spreekwoord ook alweer? Als de wijn is in de man, is de wijsheid in de kan? Gold dat ook voor diegene die het volgende kwijt wilde: “J. Lenaerts Kontelekker” (C 84)?

Dikke, Dronkaer, Kontelekker, Het blijft toch een beetje onvriendelijk. Mogelijk hadden de kwalificaties te maken met het blokkbreken, want onder het vorige in zwart genoteerde opschrift staat in rood “Jan Lenaerts en Joannes De Nivel 1851” (C84). Maar het feit dat bij stekelige opschriften de schrijver anoniem wilt blijven verraadt al een beetje de intentie.

Het volgende opschrift lijkt op het eerste gezicht ook onvriendelijk, maar het is wel door vier man ondertekend en dan krijgt het verhaal al snel een andere kleur:

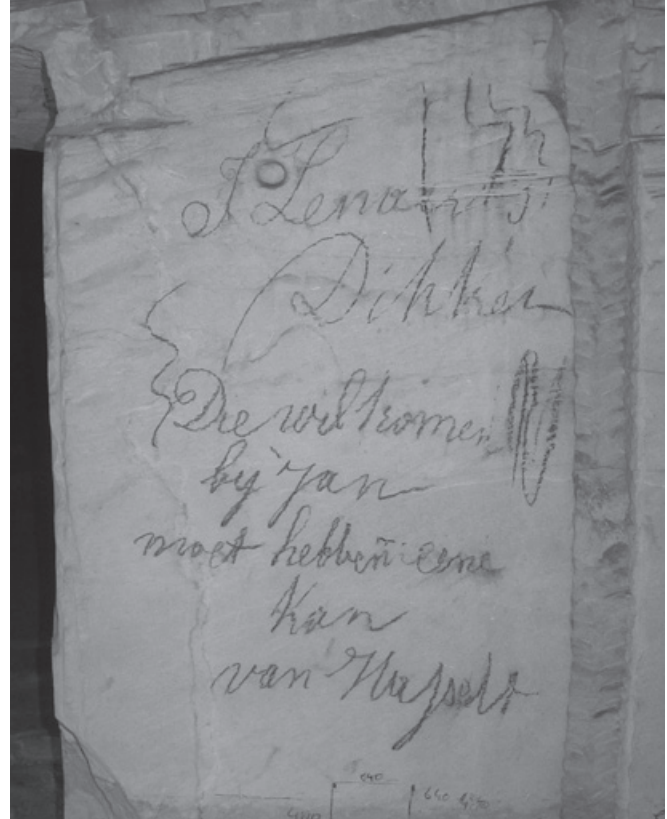
"Jaen Lenaerts alderslechte dronkaer en pileere bijtter van geheel Sussen. Lenaert Damen Jan Stevens ..... (t.o.C 77). De twee andere namen zijn zodanig vaag, dat ze niet meer leesbaar zijn. In het plaatselijk dialect heeft het woord *pilaren bijtter* twee betekenissen. Bovengronds is het een zeer vroom iemand en ondergronds is het iemand die roofofbouw pleegt.

Maar de meeste andere opschriften zijn over het algemeen een stuk vriendelijker. Niet dat er in diplomatieke bewoordingen de dorstlessing werd besproken, maar de "toogpraat" heeft onweerstaar haar charme. Van belang is wel de vermelding dat een datum bij de opschriften ontbreekt en daarom de hieronder geciteerde opschriften geen verantwoorde chronologische volgorde hebben.

"Jan Lenaars herbergier Verkop zijn knepke aan 3 sent" (31.57).

Deze in rood geschreven "advertentie" is duidelijk niet door Jan zelf geschreven. Hij heeft er een ander beroep naast of is het sarcastisch bedoeld?

Ook met rood krijt geschreven beklagen zich enkele bezoekers en uiten hun klacht in het volgende opschrift: "Pauls Daanen Leon Tans Wij zijn hier gewees met ons 6 om te drinken maar wij hebben niks gevonden" (t.o.31/73). Nicolas G, M.L. W.Paully en ...Paully waren er ook bij, getuige hun namen die ernaast geschreven zijn. Ze hadden dus blijkbaar gehoopt dat er iets te drinken was bij Jan. Ze hadden duidelijk niet het "advies" gevolgd, zoals dat verwoord staat in een ander opschrift, in galerij C. Onder de onvermijdelijke intro "J. Lenaerts Dikken" heeft iemand geschreven "Die wil komen bij Jan moet hebben eene Kan van Hasselt". (C77). Jenever is al eeuwenlang onlosmakelijk verbonden met de stad Hasselt. Het jenevermuseum en de jaarlijkse jeneverfeesten helpen mee de traditie in stand te houden. Dus het voormelde opschrift adviseert je, dat als je Jan wilt bezoeken, jenever moet meenemen.

Vlak bij staat als reactie "Gij heb geroepen voor eene kan yaneever Daer sijntes al hier geweest met de kan yaneever." De meeste opschriften zijn in een redelijk schoonschrift geschreven. Dit is echter erg rommelig getoet en eindigt slordig. Te diep in het glaasje gekeken? Mogelijk, gezien de aansluitende volgende tekst, vol met taalfouten: "Dike Beest wij hebben ons aleen moeten sat driken Dike Beest Daer bij gevoegt wij haden geen

glasje want den yaneever uit de .... moeten drinken” (C 77). Dat ene woord is helaas niet meer leesbaar, maar de rest van de tekst spreekt voor zich. Wellicht waren ze niet de enigen die achter het net visten, getuige het volgende opschrift: *“haede wij wit wij souden eens drinken jan peter en klaes maeteslin 1850”*. Het woordje “wit” staat voor jenever en de mannen kwamen volgens eigen zeggen uit Maartenslinde, een dorpje tussen Riemst en Bilzen. Wat kwamen zij dan hier doen, zo diep in de berg? Men zou bijna geloven dat het schering en inslag was om daar een witte uit Hasselt te drinken. Wat blijft er nog over van het eerder geschetste beeld van sobere hardwerkende ambachtslieden?

Er werd soms flink gepimpeld en ondanks alle schijnbaar minder vriendelijke en sarcastische opschriften lijkt het er toch op dat Jan best wel populair was. In dat kader lijkt het volgende opschrift meer op een vriendelijke verzuchting dan op een onvriendelijke verwensing *“O Die leelijke beest”*. (t.o.C 75).

En het volgende opschrift is ook redelijk vriendelijk: *“Dicken Jan is een werkman”*. Veelzeggend is het commentaar dat iemand er onder geschreven heeft: *“A la bonne heure”*. (ToC 74.76).

In sectie 46 staat zelfs een “portret” van Jan op de wand. De tekening zal goed bedoeld zijn, of Jan er echter zo uit gezien heeft waag ik te betwijfelen. Maar de tekst is leuk: *“Jan Lenaerts”* staat boven de man die met een enorme neus aan een glaasje drank ruikt. En er naast is, als een plagende verzuchting, geschreven: *“riek eens goede jenever hadt gij alle dagen een kan”* (46.17).

In sectie 35, een honderdtal meters van de voornoemde opschriften, staan ook de nodige opschriften van of over Jan Lenaerts. Maar ze zijn beduidend milder van toon. Zagen we, zover als we nu weten, het begin van het wel en wee van Jan in 1848 op de wanden verschijnen (*Jan Lenaerts 1848* to35.10), hier staan vermeldingen die 13 jaar later geschreven zijn. In deze

sectie staan veel “verhalen”, die waarschijnlijk ook prima zouden passen in dit relaas, maar ze zijn soms moeilijk tot nauwelijks leesbaar omdat ze sterk verweerd zijn of dat ze over gekrast of geschreven zijn.

Een van de laatste in dit artikel vermeldde opschriften werd in 1861 door onbekende(n) geschreven, maar het vraagt enig speurwerk om te achterhalen wat bedoeld werd: *“Jan Lenaerts krijgt eenen paletot 1861 Wij halen hem in Luik”* (to35.11). Een kleine belronde en aansluitende zoekronde op het internet moest duidelijk maken wat een paletot is. Een paletot is een ruimvallende cape of overjas voor mannen en vrouwen en was een term die vooral van 1830 tot 1900 werd toegepast. Een haast gelijke naam (paltoe) komt nog voor in het dialect van Tongeren en Zichen Zussen Bolder.

Zoals gezegd, de toon werd milder. Een verrassend aardig opschrift is: *“Jan Lenaerts is eene goede jongen”*. Er onder staat de naam *“M. Pauly”*. Het vermoeden bestaat echter dat, gezien de schrijfwijze, Pauly niet de schrijver is van het “goede jongen” verhaal. Onder Pauly heeft die oorspronkelijke “boodschapper” weer *“gek”* geschreven. En daaronder vervolgt hij zijn verhaal: *“Maar hij drinkt niet geerne watel”* (35.14). Het laatste woord watel (water) is heel vaag te lezen. Maar eindelijk een vriendelijk woord voor Dikke Jan.

Mijn bescheiden onderzoek heeft zich uitsluitend beperkt tot het inventariseren van opschriften in de Grote Berg, waarin of waarover Jan Lenaerts een rol speelde. Dus geen onderzoek in archieven of geboorteregisters en dergelijke. Dus blijft de vraag over: hoe is het verder met Jan gegaan? Mijn hartslag versnelde toen ik op een pilaar het antwoord wist te vinden: *“Lenaerts grijs Nonkske met een korte broek zonder hulpen 1882 2/3”* (to35.16). Helaas was mijn enthousiasme te onstuimig. Ik had niet goed op de zijn voornaam gelet en daar stond wel degelijk een E in plaats van de zo vurig gewenste J.

COLOFON

SAMENSTELLING EN REDACTIE

Ton Breuls
Joep Orbons

BASISONTWERP

Jos Bruystens, grafisch ontwerper, Maastricht

LAY-OUT & OPMAAK

Van de Manakker, grafische communicatie, Maastricht

DRUK

Grafigroep Zuid, Swalmen

REDACTIEADRES

Bovenstraat 28
3770 Kanne/Riemst
België
Tel.: (0032) - (0)12 45 40 59
E-mail: tbreuls@telenet.be

FOR SUMMARIES IN ENGLISH, PLEASE CONTACT THE EDITOR AT

Editor SOK Mededelingen
Bovenstraat 28
3770 Kanne/Riemst
Belgium
Tel.: (0032) - (0)12 45 40 59
E-mail: tbreuls@telenet.be
De Studiegroep Onderaardse Kalksteengroeven is
geassocieerd met Subterranea Britannica (UK).

Er wordt naar gestreefd SOK Mededelingen minimaal 2x per jaar uit te geven.

Prijs van deze uitgave:

VOOR ABONNEES

€ 8,50 inclusief verzendkosten
door overmaking via bijgevoegde betalingsbrief
op rekeningnummer
IBAN NL71 INGB 0002 2055 89
BIC INGBNL2A
t.n.v. Natuurhistorisch Genootschap in Limburg
Kapellerpoort 1, 6041 HZ Roermond

LOSSE VERKOOP

€ 8,50 tegen contante betaling op het redactieadres.
De SOK Mededelingen zijn te bestellen door € 12,35 (inclusief verzendkosten)
over te maken op ING-rekening BIC: INGBNL2A en IBAN: NL31INGB0000429851
ten name van het Publicatiebureau Natuurhistorisch Genootschap te Roermond
(publicaties@nhgl.nl).
Vermeld bij omschrijving de gewenste publicatie en daarnaast uw adres,
postcode en woonplaats.

Copyright auteursrechten voorbehouden, overname slechts
toegestaan na voorafgaande schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN 1382-2608

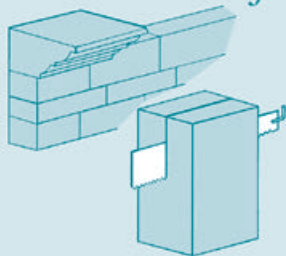

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt door een financiële bijdrage van de Provincie Limburg en de gemeente Riemst

Wij zoeken collega's

- Zowel ondergronds als bovengronds
- Werkzaam als algemeen medewerker bouw, restauratie en mergelwinning

Mergelbouwsteen Kleijnen

Bergstraat 31
6301 AB Sibbe
Valkenburg a.d. Geul
Telefoon 043-6014460
www.mergel.nl